

developing countries, the contribution of whose farmers has not been sufficiently recognized or rewarded,

(c) the farmers, especially those in developing countries, should benefit fully from the improved and increased use of the natural resources they have preserved,

(d) there is a need to continue the conservation (in situ and ex situ), development and use of the plant genetic resources in all countries, and to strengthen the capabilities of developing countries in these areas,

Endorses the concept of Farmers' Rights (Farmers' Rights mean rights arising from the past, present and future contributions of farmers in conserving, improving, and making available plant genetic resources, particularly those in the centres of origin/diversity. These rights are vested in the International Community, as trustee for present and future generations of farmers, for the purpose of ensuring full benefits to farmers, and supporting the continuation of their contributions, as well as the attainment of the overall purposes of the International Undertaking) in order to:

(a) ensure that the need for conservation is globally recognized and that sufficient funds for these purposes will be available;

(b) assist farmers and farming communities, in all regions of the world, but especially in the areas of origin/diversity of plant genetic resources, in the protection and conservation of their plant genetic resources, and of the natural biosphere;

(c) allow farmers, their communities, and countries in all regions, to participate fully in the benefits derived, at present and in the future, from the improved use of plant genetic resources, through plant breeding and other scientific methods.

(Adopted on 29 November 1989)

ANNEX III⁵

Resolution 3/91

THE CONFERENCE,

Recognizing that:

(a) the concept of mankind's heritage, as applied in the

⁵ Extract of the Twenty-sixth Session of the FAO Conference. Rome, 9-27 November 1991.

International Undertaking on Plant Genetic Resources, is subject to the sovereignty of the states over their plant genetic resources,

(b) the availability of plant genetic resources and the information, technologies and funds necessary to conserve and utilize them, are complementary and of equal importance,

(c) all nations can be contributors and beneficiaries of plant genetic resources, information, technologies and funds,

(d) conditions of access to plant genetic resources need further clarification;

Considering that:

(a) the best way to guarantee the maintenance of plant genetic resources is to ensure their effective and beneficial utilization in all countries,

(b) the farmers of the world have, over the millennia, domesticated, conserved, nurtured, improved and made available plant genetic resources, and continue to do so today,

(c) advanced technologies and local rural technologies are both important and complementary in the conservation and utilization of plant genetic resources,

(d) in situ and ex situ conservation are important and complementary strategies for maintaining genetic diversity;

Endorses the following points:

1. that nations have sovereign rights over their plant genetic resources;

2. that breeders' lines and farmers' breeding material should only be available at the discretion of their developers during the period of development;

3. that Farmers' Rights will be implemented through an international fund on plant genetic resources which will support plant genetic conservation and utilization programmes, particularly, but not exclusively, in the developing countries;

4. that the effective conservation and sustainable utilization of plant genetic resources is a pressing and permanent need, and, therefore, the resources for the international fund as well as for other funding mechanisms should be substantial, sustainable and based on the principles of equity and transparency;

5. that through the Commission on Plant Genetic Resources,

the donors of genetic resources, funds and technology will determine and oversee the policies, programmes and priorities of the fund and other funding mechanisms, with the advice of the appropriate bodies.
(Adopted on 25 November 1991)

PVP in the South: the flow toward UPOV

GRAIN • February 2001 • estimate only

Country	PVP in force	PVP in draft form*	UPOV member	Accession to UPOV in motion	Seeking compliance with UPOV
Afghanistan					
Algeria					
Angola					
Antigua					
Argentina					
Bahrain					
Bangladesh					
Barbados					
Belize					
Benin					
Bolivia					
Botswana					
Brazil					
Burkina Faso					
Burma					
Cambodia					
Cameroon					
Cent. Afr. Rep.					
Chad					
Chile					
China					
Colombia					
Congo					
Costa Rica					
Cote d'Ivoire					
Cuba					
Dominica					
Ecuador					
Egypt					
El Salvador					
Eq. Guinea					
Ethiopia					
Fiji					
Gabon					
Ghana					
Grenada					
Guatemala					
Guinea					
Guinee-Bissau					
Guyana					
Honduras					
Hong Kong					
India					
Indonesia					
Iran					
Iraq					
Jamaica					
Kenya					
Korea, North					
Korea, South					
Kuwait					
Laos					
Lebanon					
Lesotho					
Liberia					
Libya					

Country	PVP in force	PVP in draft form*	UPOV member	Accession to UPOV in motion	Seeking compliance with UPOV
Madagascar					
Malawi					
Malaysia					
Mali					
Mauritania					
Mexico					
Mongolia					
Morocco					
Namibia					
Nepal					
Nicaragua					
Niger					
Nigeria					
Oman					
Pakistan					
Panama					
Papua N.G.					
Paraguay					
Peru					
Philippines					
Qatar					
Rwanda					
Saudi Arabia					
Senegal					
Sierra Leone					
Singapore					
South Africa					
Sri Lanka					
St K, N., A.					
St Lucia					
St V. & Gren.					
Sudan					
Suriname					
Syria					
Taiwan ROC					
Tanzania					
Thailand					
Togo					
Trin. & Tob.					
Tunisia					
UAE					
Uganda					
Uruguay					
Venezuela					
Viet Nam					
Yemen					
Zambia					
Zimbabwe					

* This column is very incomplete. Most developing country members of WTO should be in process of drafting.

เอกสารอ้างอิง

ACGA press release September 20, 1999"Midwest Farmers Lose Faith They Had in Biotech Crops" โดย Scott Kilmanใน Wall Street Journal, October 21, 1999 & "Corn Growers Forecast Dramatic Drop in GMO Planted Corn Acres Next Year"

Acheson, James M. and James A. Wilson,1996. "Order out of Chaos: The case for parametric fisheries management," American Anthropologist. Vol. 98. No. 3. (September). Pp. 579-594.

Agrawal, Arun, 1995. "Dismantling the Divide between Indigenous and Scientific Knowledge." Development and Change. Vol. 26. No. 3. Pp, 413-439.

Altieri, M. A. ,1993. An Agroecology Reader: A collection of selected papers. Berkeley: University of California Press.

Baumann, Miges et.al., 1996. The Life Industry : Biodiversity, People and Profit. Intermediat Technology Publication, UK.

Beda-Beckmann, F. von, K. von Benda-Beckmann and A. Brouwer,1995. "Changing 'Indigenous Environmental Law' in the Central Moluccas: Communal Regulation and Privatization of Sasi" Ekonesia: A Journal of Indonesian Human Ecology. No. 2, pp. 1-39

Bender, Andrea , 2000. "Sharing Fishing Grounds and Sharing Food - How a Cultural Institution Helps to Protect an Open Access Resources." Paper Presented at the 8th Conference of the International Association for the Study of Common Property (IASCP), Constituting the Commons: Crafting Sustainable Commons in the New Millennium, 31 May -4 June, Bloomington, Indiana University, USA.

Bender, Andrea, Wolfram Kagi, and Ernest Mohr ,1998. Sustainable Open Access: Fishing and Informal Insurance in Ha'apai, Tonga. St. Gallen: IWO-Discussion Paper No. 71.

Berkes, Fikret (ed.),1989. *Common Property Resources: Ecology and community-based sustainable development*. London: Belhaven Press.

Berkes, Fikret ,1998. "Indigenous Knowledge and Resource management systems in the Canadian subarctic," In *Linking Social and Ecological Systems: Management practices and social mechanisms for building resilience*. Edited by Berkes, Fikret and Carl Folke. Cambridge: Cambridge University Press, 98-128.

Berkes, Fikret ,1999. *Sacred Ecology: Traditional ecological knowledge and resource management*. Ann Arbor, MI: Taylor & Francis.

Berkes, Fikret and Carl Folke (ed), 1998. *Linking Social and Ecological Systems: Management practices and social mechanisms for building resilience*. Cambridge: Cambridge University Press.

Berkes, Fikret and Carl Folke ,1998a. "Linking Social and Ecological Systems for Resilience and Sustainability." In *Linking Social and Ecological Systems: Management practices and social mechanisms for building resilience*. Edited by Berkes, Fikret and Carl Folke. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 1-25.

Bromley, Daniel W. (ed.) ,1992. *Making the Commons Work: Theory, Practice, and Policy*. San Francisco: Institute for Contemporary Studies.

Brush, Stephen B. et al. (ed.) 1996, *Valuing Local Knowledge: Indigenous People and Intellectual Property Rights*. Washington, DC.: Island Press.

Burger, Joanna and Michael Gochfeld .1998. "The tragedy of the Common: 30 years later," *Environment*. Vol. 40. No. 10. December. Pp. 4-13, 26-27.

Castro, Fabio de, David G. McGrath, and Marcelo Crossa ,2000. "Adjusting to Change: The Crafting of Community Lake Management Systems in The Brazillian Amazon." Paper Presented at the 8th Conference of the International Association for the Study of Common Property (IASCP),), *Constituting the Commons: Crafting Sustainable*

Commons in the New Millennium, 31 May -4 June, Bloomington, Indiana University, USA

Ciriacy-Wantrup, S. V. and R. C. Bishop ,1975. "Common Property as a Concept in Natural Resources Policy." *Natural Resources Journal*. Vol. 15. (October). Pp. 713-727

Cordell, John C. (ed.) ,1990. *A Sea of Small Boats: Customary Law and Territoriality in the World of Inshore Fishing*. Cambridge, MA.: Cultural Survival Report 26.

Edward O. Wilson,1992. *Biological Diversity*,

Feeby, David, Susan Hanna, and Arthur F. McEvoy ,1996. "Questioning the Assumptions of the 'Tragedy of the Commons' Model of Fisheries." *Land Economics*. Vol. 72. No. 2, pp.187-205.

Feeny, David, Fikret Berkes, Bonnie J. MaCay, and James M. Acheson ,1990. "The Tragedy of the Commons: Twenty-Two Years Later." *Human Ecology*. Vol. 18. No. 1, pp. 1-19.

Girsberger, A. Martin, 1999. *Biodiversity and the Concept of Farmer's Right in International Law*", Peter Lang Ag, European Academic Publishers, Berne Switzerland.
Gordon, H. Scott , 1954. "The Economic Theory of a Common-Property: The fishries." *Journal of Political Economy*. Vol. 16 (April), pp. 124-142.

GRAIN & BIOTHA, 1997. *Signposts to Sui Generis Right : Back Ground Discussion Paper for the International Seminar on Sui Generis Rights*. Bangkok.

GRAIN, 2000. *For a Full Review of TRIPS 27.3(b)*. Barcelona Spain.

Hann, C. M. (ed.), 1998. *Property Relations: Renewing the anthropological traditions*. Cambridge: Cambridge University Press

Hanna, Susan, Carl Folke, and Karl-Goran Maler ,1995a. "Property Rights and the Natural Environment." In *Rights to Nature: Ecological, economic, cultural, and political*

principles of institutions for the environment. Edited by Hanna, Susan, Carl Folke, and Karl-Goran Maler Washington, D. C.: Island Press. pp. 1-10

Hanna, Susan, Carl Folke, and Karl-Goran Maler(ed.) ,1995. Rights to Nature: Ecological, economic, cultural, and political principles of institutions for the environment. Washington, D. C.: Island Press.

Hardin, Garrett ,1968. "The Tragedy of the Commons." Science 162. pp. 1243-1248

Havinding, Edvard 1996, Guardians of Marovo Lagoon: Practice, Place, and Politics in Maritime Melanesia. Honolulu: University of Hawaii.

Ho, Mae Wan, 1998. Genetic Engineering : Dream or Nightmare ? Third World Net work, Penang Malaysia.

Hobellink, Henk, 1991. Biotechnology and the Future of World Agriculture. Zed Books Ltd., New Jersey, USA.

IRRI Hotline, Vol. 1. No 3, September 1991.

Johannes, Robert E, 1978, "Traditional Marine Conservation Methods in Oceania and their Demise." Annual Review of Ecology and Systematics. Vol. 9. Pp, 349-364

Johannes, Robert E.,1992. Words of the Lagoon: Fishing and marin lore in the Palau Distric of Micronesia. Berkeley: University of California Press.

John E. Losey, Linda S. Rayor, Maureen E. Carter, 1999. Nature,May 20, 1999

Johnson, Craig ,2000. "Environment Stress, Economic Risk and Institutional Change: Inshore Fishing and Community-Based Management in Southern Thailand." Paper Presented at the 8th Conference of the International Association for the Study of Common Property (IASCP),), Constituting the Commons: Crafting Sustainable Commons in the New Millennium, 31 May -4 June, Bloomington, Indiana University, USA.

Kunstadter, Peter (ed.), 1978 . Farmer in the Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand. Honolulu: The University Press of Hawaii.

Levieil, Dominique P. and Benjamin Orlove ,1990, "Local Control of Aquatic Resources: Community and ecology in Lake Titicaca, Peru." American Anthropologist. Vol. 92. Pp, 362-382.

MaCay, Bonnie and Svein Jentoff ,1998. "Market or Community Failure." Human Organization. Vol. 57. No. 1.(Spring). Pp, 21-29.

May, Peter H. ,1992. "Common Property Resources in the Neotropics: Theory, Management Progress, and an Action Agenda." In Conservation of Neotropical Forests: Working from Traditional Resource Use. Edited by Redford, Kent H. and Christine Padoch. New York: Columbia University Press. Pp, 359- 378

McCay, Bonnie J. and Acheson, James M. (ed.) 1996 [1987]. Question of the Commons: the culture and ecology of communal resources. Tucson: University of Arizona Press.

McGrath, David G. et al.,1993. "Fisheries and the Evolution of Resource Management on the Lower Amazon Floodplain." Human Ecology. Vol. 21. No. 2, pp.167-195.

Mooney, Pat Roy. "The Law of the Seed" Development Dialogue, 1983 : 1-2

Pereira, Henrique, 2000. "The Emergence of Common-Property Regimes in Amazonian Fisheries." Paper Presented at the 8th Conference of the International Association for the Study of Common Property (IASCP), Constituting the Commons: Crafting Sustainable Commons in the New Millennium, 31 May -4 June, Bloomington, Indiana University, USA.

Perlas, Nicarnor and Vellve, Renee, 1997. "Oryza Nirvana? : An NGOs Review of the International Rice Research Institute in Southeast Asia. SEARICE Publication, Philippines.

Pinedo, Danny et al.,2000. "Community-Based Natural Resource Management as a Non-Linear Process: A Case Study in the Peruvian Amazon Varzea." Paper Presented at the 8th Conference of the International Association for the Study of Common Property (IASCP), Constituting the Commons: Crafting Sustainable Commons in the New Millennium, 31 May -4 June, Bloomington, Indiana University, USA.

Polunin, Nicholas V. C. ,1984. "Do traditional Marine 'Reserve' Conserve ?: A View of Indonesian and New Guinean Evidence," In Maritime Institutions in the Western Pacific. Edited by Ruddle, Kenneth and Tomoya Akimichi. Osaka: National Museum of Ethnology, pp. 267-283.

Posey, A. Darrell , 1996.Traditional Resources Rights : International Instrument for Protection and Compensation for Indigenous Peoples and Local Communities. IUCN, Switzerland.

Posey, Darrell A. and Graham Dutfield ,1996. Beyond Intellectual Property: Toward Traditional Resource Rights for Indigenous Peoples and Local Communities. Ottawa, Canada: International Development Research Centre.

RAFI & IPBN, 1994

RAFI, 1997. Human Nature : Agricultural Biodiversity and Farm-Base Food Security. RAFI Publication, Canada.

RAFI, 1998. Enclosure of the Mind : Intellectual Monopolies" RAFI Publication for the Community Biodiversity Development and Conservation Program, Canada.

RAFI, 1999. Seed Industry Consolidation: Who Owns Whom? <http://www.rafi.org>

Ruddle, Kenneth (eds.), 1998. "A Modern Role for Traditional Coastal Marine Resource Management Systems in the Pacific Islands." Ocean and Coastal Management. Vol. 40. No. 2. (Special Issue)

Ruddle, Kenneth and Tomoya Akimichi (eds.), 1984.Maritime Institutions in the Western Pacific. Osaka: National Museum of Ethnology.

Scott, Anthony D., 1955. "Fisheries: The Objectives of Sole Ownership." *Journal of Political Economy*. 63 (April), pp. 116-124.

Shiva, Vandana, 1995. *Captive Mind Captive Lives*. Research Foundation for Science} Technology and Natural Resources Policy, Dehra Dun, India.

Smitinand & Lasen, 1970-1993

South, G. Robin, Denis Goulet, Seremaia Tuqiri, and Marguerite Church (eds.), 1994. *Traditional Marine Tenure and Sustainable Management of Marine Resources in Asia and Pacific*. South Pacific: International Ocean Institute-South Pacific Marine Study Program, The University of the South Pacific.

Spoehrer, Alexander (ed.), 1980. *Maritime Adaptations: Essays on contemporary fishing communities*. London: University of Pittsburgh Press.

Steins, Nathalie A. and Victoria M. Edwards ,1999. "Platforms for collective action in multiple-use common-pool resources," *Agriculture and Human Values*. Vol. 16, No. 3 (September), pp. 241-255.

Tansey, Geoff, 1999. *Trade, Intellectual Property, Food and Biodiversity*. Quaker Peace & Service, London.

The Crucible Group, 1994. *People, Plants and Patent*, IDRC, Canada.

The Economist Vol 314, 10 February 1990

Thomas, David H. L. ,1996, "Fisheries Tenure in an African Floodplain Village and the Implications for Management." *Human Ecology*. Vol. 24. No. 3, pp. 287-313.

TRIPs Council, 1999. *Official developing country proposals for the review or renegotiation of TRIPS as regards biodiversity and associated knowledge*, Geneva, Switzerland.

Wilson, Douglas and Svein Jentoff ,1999. "Structure, Agency and Embeddedness: Sociological Approachs to Fisheries Management Institutions." In Alternative Management Systems for Fisheries. Edited by David Symes. Oxford: Fishing New Books. Pp, 63-72.

WIPO, 2000. Information Document by the World Intellectual Property Organization (WIPO) for the Expert Meeting on Systems and National Experiences for Protecting Traditional Knowledge, Innovations and Practices organized by the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) Geneva, October 30 to November 2, 2000

Zerner, Charles ,1994. "Through a Green Lens: The Construction of Customary Environmental Law and Community in Indonesia's Maluku Islands." Law and Society Review. Vol. 28. No. 5. Pp, 1079-1122

กัตัญญ เลิศล้ำ และคณะ, 2543. ผลการศึกษาเรื่องเหล้าพื้นบ้านไทย-ลาว , คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

กป.อพช.ภาคเหนือ, 2542. ผลการสำรวจป่าชุมชน เอกสารประกอบการสัมมนา สมัชชาป่าชุมชนครั้งที่ 2 ณ ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อ.เมือง จ.ลำพูน 14-15 มีนาคม 2542

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2535. ประวัติกระทรวงเกษตรฯ หน้า 366

กรุงเทพธุรกิจ , 31 ตุลาคม 2537

กรุงเทพธุรกิจ วันที่ 21 ตุลาคม 2542

กฤษฎา บุญชัย, 2540. พลวัตรชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล ม.ธรรมศาสตร์

กลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ, 2542. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องแนวนโยบายแก้ไขปัญหาดินทำกินในอุทยานแห่งชาติ 2 มีนาคม 2542 ห้องประชุมชั้น 4 อาคารปฏิบัติการทางสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กอบกุล ราชะนาคร. ประเทศไทยกับอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ, เอกสารวิชาการ สถาบันวิจัยการพัฒนาแห่งประเทศไทย ไม่ระบุปีที่พิมพ์
กัญจนา ดีวิเศษ, 2542.

กำธร ชีรคุปต์, 2533. "ความหลากหลายทางชีวภาพในป่าธรรมชาติ", เอกสารประกอบการ
สัมมนาสิ่งแวดล้อม 33

ข่าว Farmers are turning away from genetically engineered crops รายงานโดย Philip
Brasher สำนักข่าว The Associated Press/ Reuters, March 31, 2000

คณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น, 2539. "ร่างพระราชบัญญัติ
ป่าชุมชน พ.ศ..... 2539.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.), 2539. "พัฒนาการแนวความคิด
และการเคลื่อนไหวกรณีร่างกฎหมายป่าชุมชน". (เอกสารอัดสำเนา).

เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ, 2542. ลำดับสถานการณ์และข้อเท็จจริงกรณีการจับกุมนาย
มงคล รักยิ่งประเสริฐ แห่งลุ่มน้ำวาง, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องแนวนโยบายแก้ไข
ปัญหาที่ดินทำกินในอุทยานแห่งชาติ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2 มีนาคม
2542

เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ, 2542. ผลการสำรวจป่าชุมชน เอกสารประกอบการสัมมนา
สมัชชาป่าชุมชนครั้งที่ 2 ณ ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อ.เมือง จ.ลำพูน 14-15 มีนาคม 2542

เครือข่ายสุราษฎร์ธานีภาคอีสาน. ____."น้ำภูมิปัญญาไทย 4 ภูมิภาค"

จารุวรรณ ธรรมวัตร, _____, "คติชาวบ้าน" สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา

จำลอง เพ็งคล้าย, 2532.

ฉลาดชาย รติมานนท์, 2536, "ความหลากหลายทางชีวภาพ: ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา"
ใน สิทธิชุมชน-การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ บรรณาธิการ
กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2536. "วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ" ใน "ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน" สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, กรุงเทพฯ.
ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ ฮายะโอะ ฟูกุยะ. 1998. ญี่ปุ่น ไทย อูซาคเนย์. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ชูพินิจ เกษมณี, 2539. "เกษตรกรรมทางเลือก: การศึกษาตัวอย่างการปรับตัวของเกษตรกรพื้นบ้านไทย ภาคเหนือ" กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

จิรัฐติ เสนาคำ, 2540. "ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : กรอบแนวคิดและการศึกษา" เอกสารโรเนียว, สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา, มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

จิรัฐติ เสนาคำ และ พรพนา กวียเจริญ, 2537. พันธุกรรมข้าว, เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก สำนักพิมพ์โลกดูลยภาพ

เดชา ศิริภัทร, 2532. เกษตรกรรมสำนึก, สำนักพิมพ์โกมล คีมทอง

ธวัช ปุณโณทก, 2531 "ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน : ทศนะของอาจารย์ปรีชา พิณทอง" ในทิศทางหมู่บ้านไทย, เสรี พงศ์พิศ บรรณาธิการ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน

นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2544. "โรบินฮู้ดข้างถนน" มติชนรายวัน 16 กุมภาพันธ์ 2544

นิรมล ยวนบุญ, 2543 "ข้าวจีเอ็มโอ : เพื่อไทยหรือเพื่อใคร", เครือข่ายสิทธิภูมิปัญญาไทย

บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์ และ อำพน กิตติอำพน, 2542. "จีเอ็มโอ : ความหวังสำหรับศตวรรษที่ 21 ?" โดย สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ประดิษฐ์ คุรุวัฒนา, 2541. แนวโน้มการผลิตไวน์ในประเทศไทย, เอกสารประกอบการสัมมนา "เศรษฐกิจชุมชน ปัญหาและอุปสรรคการแปรรูปไวน์ผลไม้ สาโท และกระแช่" 15 พฤษภาคม 2541 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น จัดโดยเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน

ประเวศ วะสี, 2536. "การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น" ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท, เสรี พงศ์พิศ (บก.) กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมู่บ้านและมูลนิธิภูมิปัญญา

ปริศนา พรหมา, 2542. การจัดการป่าอย่างยั่งยืน ข้อเท็จจริงที่ถูกมองข้าม, ปริศนา พรหมา
โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องแนว
นโยบายแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในอุทยานแห่งชาติ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2 มีนาคม 2542

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2539. ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง, สำนักพิมพ์โลกดุลยภาพ
ผการัตน รัฐเขตต์. 2542. "นิเวศดินเขตร้อน", ภาควิชาปฐพีศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ ม.
ขอนแก่น

ผู้จัดการรายวัน วันเสาร์ที่ 27 มกราคม 2544

ผู้จัดการ วันที่ 1 ธันวาคม 2542

ผู้จัดการรายวัน วันศุกร์ที่ 9 กุมภาพันธ์ 2544 หัวข้อข่าว "เปิดปุมหลังธุรกิจเหล้าที่สรรพสามิต
เมาตลอด"

ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรีว่าด้วยนโยบายเศรษฐกิจ (ที่ นร. 0202 (คสค)/7/ท วันที่
11 มกราคม 2543)

มติชนรายวัน, 31 ตุลาคม 2537

มติชน ฉบับวันอังคารที่ 14 กันยายน 2544

ยศ สันตสมบัติ และวิฑูรย์ ปัญญากุล 2536, ความหลากหลายทางชีวภาพ: มิติทางสังคมและ
นิเวศ. กรุงเทพฯ ฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

ยศ สันตสมบัติ. 2542, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่
ยั่งยืน. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รันจิต เทพราช ใน กรุงเทพธุรกิจ 25 ตุลาคม 2542 "สิทธิบัตรแกงกะหรี่ควรเป็นของใคร"

ราเจส โนเอล, 2541. "โจรสลัดชีวภาพการปล้นสดมภ์ประเทศโลกที่สามโดยประเทศอุตสาหกรรม" ใน สารัตถะแห่งสิทธิชุมชน, เครือข่ายสิทธิภูมิปัญญาไทย, กรุงเทพฯ

รายงานสรุปของ คณะทำงานตรวจสอบความปลอดภัยทางชีวภาพภาคสนาม กรมวิชาการ
เกษตร, กุมภาพันธ์ 2541

โลกสีเขียว พฤษภาคม-มิถุนายน 2541

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ , 2541. "การเรียกร้องสิทธิชุมชนท้องถิ่นในระดับสากล" ในหนังสือ "สารัตถะ
แห่งสิทธิชุมชน", เครือข่ายสิทธิภูมิปัญญาไทย

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2535. ไปให้พ้นยุคปฏิวัติเขียว, สำนักพิมพ์กลุ่มพืชพันธุ์

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2541. โจรสลัดชีวภาพ, เอกสารวิจัยนโยบาย สถาบันการแพทย์แผนไทย
กระทรวงสาธารณสุข

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2543. "มายาคติ 10 ประการเกี่ยวกับเรื่องจีเอ็มโอ", ภาจารย์สาร

วิภูษิต มั่นทะจิต, 2539. "ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย

วิสุทธิ ไบไม้, 2532. ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย, ม.มหิดล

วิสุทธิ ไบไม้, 2536. ทรัพย์สินทางชีวภาพของชาติ: ทางเลือกใหม่ในการพัฒนาแบบยั่งยืน ใน "ความ
หลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน" สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, กรุงเทพฯ.
ศยามล ไกรยูรวงศ์ และ กฤษฎา บุญชัย, 2540. ใน พัฒนาการการต่อสู้เรียกร้องภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในประเทศไทย จากหนังสือ สารัตถะแห่งสิทธิชุมชน, เครือข่ายสิทธิภูมิปัญญาไทย.

สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ , 2543 . เอกสารเผยแพร่เรื่องการ
ทบทวน TRIPs

สมนึก ไร่เทียมวงศ์, 2536

สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2536. "ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน" ใน "ความ
หลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน" สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, กรุงเทพฯ.
สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2539.
ความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทย

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2539.
คำอธิบายเบื้องต้น อนุญาตว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

สุริวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ ,2540. "ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้" วารสารทักษิณคดี 4 (3) กพ.-กค.
สุภา ไยเมือง และวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2540. "เกษตรกรรมทางเลือก : จากปัจเจกเกษตรกร สู่
ขบวนการทางสังคม" รายงานนำเสนอการสรุปประสบการณ์องค์กรพัฒนาเอกชน, คณะ
กรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนา

เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ ,2536 "ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา" เล่ม
1,สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เสน่ห์ จามริก, 2541. เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์ เอกสารโรเนียว 44 หน้า เผยแพร่
เมื่อ พฤศจิกายน 2541

โสภณ ทองปานและคณะ

อนันต์ ดาโลดม, 2542. เอกสารประกอบการสัมมนาการประชุมระดมข้อคิดเห็นนโยบาย
GMOs ในประเทศไทย 27 กันยายน 2542

อรรธรณ คูหเจริญ.2533, ป่าเขตร้อน, โครงการจัดพิมพ์คบไฟ

อร่าม คุ่มกลาง และคณะ. 2541.

อัจฉรา รักยุติธรรม, 2542. "บทเรียนจากการดำเนินคดีพะตึงมกล รัฐธรรมนูญให้สิทธิชุมชน
ได้หรือ?", มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องแนวนโยบายแก้ไขปัญหา
ที่ดินทำกินในอุทยานแห่งชาติ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2 มีนาคม 2542

อัมมาร์ สยามวาลา,"ความหลากหลายของพันธุ์พืช : แง่คิดทางเศรษฐกิจ" เอกสารวิชาการ 42
หน้า, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, ไม่ระบุปีที่พิมพ์

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด ,2539.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. "สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร : สถานภาพการศึกษาเกี่ยวกับวิธีคิด".
เอกสารอัดสำเนา สำหรับนักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะ
สังคมศาสตร์ ม.เชียงใหม่

อุทิศ กุญอินทร์, 2539. "การสำรวจทางชีววิทยาและเทคนิคการติดตามผล เอกสารประกอบการ
ฝึกอบรมหลักสูตรการเป็นวิทยากรด้านการอนุรักษ์การจัดการพื้นที่อนุรักษ์" ศูนย์วิจัยป่าไม้
คณะวนศาสตร์ กองการฝึกอบรม กรมป่าไม้ และ Danish Cooperative for Environment and
Development

เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ภูมิภาค:วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาว
บ้านไทย, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เอี่ยม ทองดี , 2539 "ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการปลูกฝังพฤติกรรมทางจริยธรรม" วารสารภาษา
และวัฒนธรรม 15 (1) ม.ค.-มิ.ย. 2539

ภาคกิจกรรมและบทความ

กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในโครงการวิจัยสิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

กิจกรรม/เวลา/สถานที่	วัตถุประสงค์	ผลที่ได้รับ
- การประชุม “ยุทธศาสตร์และการวางแผนรณรงค์ประเด็นทรัพยากรชีวภาพ” 13-14/9/2542 - ฟาร์มเท่น ตรี รีสอร์ท จ.นครราชสีมา	- ระดมข้อมูลเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ เกี่ยวกับปัญหาเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ - เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ บทบาทและหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชนเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ	- ผู้เข้าร่วม 30 คน ได้รับข้อมูลทั้งจากระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระหว่างประเทศ - ทำความเข้าใจยุทธศาสตร์และแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานเกี่ยวกับประเด็นความหลากหลายทางชีวภาพร่วมกัน
- เวทีสาธารณะเรื่อง “ข้อเสนอภาคประชาสังคมต่อกรณีจีเอ็มโอ” 27/1/2543 - คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	- เพื่อสรุปสถานการณ์และสถานะปัญหาจีเอ็มโอ ของเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายองค์กรเกษตรกร และเครือข่ายกลุ่มผู้บริโภค - เพื่อระดมข้อคิดเห็นจากสื่อมวลชน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และเกษตรกร เพื่อกำหนดท่าที แนวทางในการรณรงค์ และข้อเสนอต่อสาธารณะกรณีจีเอ็มโอ	- ได้ระดมความเห็นจากประชาชนทุกฝ่าย 80 คน เกี่ยวกับปัญหาและทางออกเรื่องจีเอ็มโอ - หนังสือพิมพ์สองฉบับนำบทความและเอกสารประกอบการประชุมไปตีพิมพ์โดยไม่ตัดทอนใดๆ
- เวทีสัมมนา “เทคโนโลยีชีวภาพกับผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชนและเกษตรกร” 1/6/2543 - คณะนิติศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์	- เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของเทคโนโลยีชีวภาพในบริบทด้านสิทธิมนุษยชน ศีลธรรม และจริยธรรม - เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของเทคโนโลยีชีวภาพที่มีต่อระเบียบโครงสร้างทางสังคมและกฎหมาย - แสวงหาความเป็นไปได้ในการพัฒนาหลักการและข้อเสนอทางกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของชุมชนและเกษตรกร	- ผู้ที่เข้าร่วมประชุมซึ่งประกอบไปด้วยนักวิชาการด้านเทคโนโลยีชีวภาพ นักวิชาการสาขาต่างๆ นักพัฒนา เกษตรกร และผู้บริโภค ประมาณ 40 คน ได้ร่วมกันแลกเปลี่ยน ถกเถียงอย่างกว้างขวาง - ได้เค้าโครงเกี่ยวกับหลักการและข้อเสนอเพื่อนำมาใช้ในรายงานการวิจัย
- ประชุม “ทรัพยากรพันธุกรรมชีวภาพกับปัญหาจีเอ็มโอ” 27-29/7/2543 - หอประชุมอำเภอสุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด	- เพื่อนำเสนอสถานการณ์การและผลกระทบแย่งชิงพันธุกรรมข้าวหอมมะลิ และจีเอ็มโอ - ร่วมวิเคราะห์กับเกษตรกรเพื่อหาทางออกในการแก้ปัญหา	- เกษตรกรให้ความสนใจมากโดยเข้าร่วมประชุมประมาณ 100 คน - เกษตรกรได้เสนอแนวทางการรับมือกับปัญหาเรื่องจีเอ็มโอหลายๆวิธีการ
- ประชุม “ฝ้ายจีเอ็มโอ” 5 /8/2543 - หอประชุมอำเภอภูหลวง จ.เลย	- เพื่อนำเสนอข้อมูลและผลกระทบของ ฝ้ายบีที และพืชจีเอ็มโออื่นๆ - ร่วมวิเคราะห์กับเกษตรกรเพื่อหาทางออกในการแก้ปัญหา	- เกษตรกรให้ความสนใจมาก โดยเข้าร่วมกว่า 100 คน - เกษตรกรประสงค์จะเข้าร่วมเคลื่อนไหวเรื่องจีเอ็มโอต่อไป

กิจกรรม	วัตถุประสงค์และผลที่ได้รับ	ผลที่ได้รับ
- ประชุม “ฝ่ายและพีชจีเอ็มโอ” 6/8/2543 - หอประชุมอำเภอปากชม จ.เลย	- เพื่อนำเสนอสถานการณ์และผลกระทบของจีเอ็มโอ - ร่วมวิเคราะห์กับเกษตรกรเพื่อหาทางออกในการแก้ปัญหา	- เกษตรกรให้ความสนใจมาก โดยเข้าร่วมกว่า 100 คน - เกษตรกรประสงค์จะเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นและเคลื่อนไหวเรื่องฝ่ายจีเอ็มโอต่อ
- เวทีวิชาการเรื่อง “อนาคตข้าวไทย: เพื่อไทหรือเพื่อใคร?” 15/8/43 - สำนักพิมพ์วิถีสันติและวัฒนธรรมการเกษตร ม.เกษตรศาสตร์	- เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลและความสำคัญของข้าว และการปรับปรุงพันธุ์ข้าว ที่มีต่อระบบเกษตรกรรมไทยและสังคมไทย - เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลสถานการณ์ปัญหา และผลกระทบที่มีต่อพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการใช้พันธุ์วิศวกรรมในการพัฒนาพันธุ์ข้าว และการใช้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อครอบครองตลาดและเทคโนโลยีเกี่ยวกับข้าว - เพื่อระดมความคิดและข้อเสนอทั้งระดับปฏิบัติและระดับนโยบายในการปกป้องพันธุ์ พันธุกรรมพื้นบ้านของไทย	- มีเกษตรกรและผู้สนใจเข้าร่วมกว่า 300 คน - รายการโทรทัศน์ “เนชั่นนิวส์ ทอล์ค” เชิญวิทยากรในเวทีไปบันทึกเทปออกรายการ และเผยแพร่รายการนี้ 2 ตอน - สถาบันวิจัยข้าวรับปากว่าจะไม่มีการวิจัยเรื่องข้าวจีเอ็มโอต่อ เพราะการท้วงติงของเกษตรกร และองค์กรพัฒนาเอกชน
- โครงการรณรงค์สัญจร ปกป้องพันธุกรรมพื้นเมือง 6 – 16/9/ 2543 - กรุงเทพ-สงขลา-เพชรบุรี-ร้อยเอ็ด-เลย-เชียงใหม่	- เผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในท้องถิ่นได้รับรู้ถึงบทบาทและความสำคัญของมรดกทรัพยากรพันธุกรรมของไทย - นำข้อมูลสถานการณ์และปัญหาผลกระทบของพันธุวิศวกรรม และระบบสิทธิบัตรสิ่งมีชีวิต ให้ประชาชนได้รับทราบอย่างครอบคลุมและรอบด้าน การผูกขาด รวมทั้งด้านที่เกี่ยวข้องกับด้านสิ่งแวดล้อม เกษตรกรรม และการบริโภค - ประสานพลังประชาชนในชาติ เพื่อฟื้นฟูและรักษามรดกพันธุกรรมพื้นเมืองของไทยให้เป็นฐานการพึ่งตนเอง และการกอบกู้ความเป็นไททางเศรษฐกิจของประเทศ	- มีเกษตรกรเข้าร่วมประมาณ 2,000 คน องค์กรพัฒนาเอกชนประมาณ 80 องค์กร และสถาบันการศึกษา 4 แห่ง และตัวแทนเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนต่างประเทศ 10 คน เข้าร่วมจัดกิจกรรมรณรงค์นี้ - สื่อมวลชนไทยอย่างน้อย 6 ฉบับ ทั้งภาษาไทยและอังกฤษรายงานข่าวมากกว่า 50 ชิ้น และผลิตสารคดีขนาดยาวประมาณ 4 ครั้ง เกี่ยวกับการรณรงค์ - เป็นการนำประเด็นเกี่ยวกับทรัพยากรชีวภาพลงไปสู่ระดับท้องถิ่น และทำให้เกษตรกรและประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับนโยบายเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพมากยิ่งขึ้น

กิจกรรม	วัตถุประสงค์และผลที่ได้รับ	ผลที่ได้รับ
- ประชุมการคัดเลือกตัวแทนเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนใน พ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืช 2542 8,14,16,26/2/2544	- เพื่อให้ผู้นำเกษตรกรและนักพัฒนาได้ทราบถึงที่มา และความสำคัญของ พ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืช - เกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนทราบขั้นตอนการคัดเลือกตัวแทน	- ผู้เข้าร่วมเห็นความสำคัญของการใช้ พ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืชมากขึ้น - ตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน 2 องค์กรได้รับคัดเลือกเป็นกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช - ได้ตัวแทนเกษตรกรที่มีความเข้าใจต่อปัญหาพันธุ์พืชพอสมควร
- ประชุมเพื่อเผยแพร่ "หลักการและสาระสำคัญของกฎหมายเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ และเทคโนโลยีชีวภาพสำหรับสังคมไทย" 21/6/2544 - สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา	- นำเสนอรายงานและผลการวิจัยของโครงการวิจัยกฎหมายสิทธิมนุษยชนกับเทคโนโลยีชีวภาพ และโครงการวิจัย สิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น - นำเสนอประเด็นหลักการและสาระสำคัญของกฎหมายที่เกี่ยวกับทรัพยากรชีวภาพและเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อนำเสนอต่อคณะกรรมการร่างกฎหมายว่าด้วยความปลอดภัยทางชีวภาพ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - ระดมความเห็นจากนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ และประชาชนที่สนใจเพื่อให้มีการพัฒนากฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวกับทรัพยากรชีวภาพและเทคโนโลยีชีวภาพของชาติ	- นักวิชาการด้านกฎหมาย การแพทย์ การเกษตร และเทคโนโลยีชีวภาพเข้าร่วมประชุมประมาณ 20 คน เข้าร่วมแลกเปลี่ยนอย่างกว้างขวาง - ข้อเสนอจากการประชุมจะนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของการยกร่างกฎหมายว่าด้วยความปลอดภัยทางชีวภาพ ซึ่งรัฐบาลได้แต่งตั้งหัวหน้าโครงการวิจัย และนักวิจัยที่เกี่ยวข้องบางท่านเป็นกรรมการยกร่างกฎหมายด้วย
- โครงการประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของเกษตรกรและชุมชนเรื่อง "ปลูกความหลากหลายให้องค์กร" 29-30/6/ 2544 - ศูนย์ฝึกอบรมสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี ดอนเมือง กรุงเทพฯ	- เพื่อนำเสนองานศึกษาศักยภาพในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของเกษตรกรและชุมชน จากภูมิโนเวตต่างๆ ทั่วประเทศ - สนับสนุนเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างให้เกษตรกร นักวิชาการ หน่วยงานต่างๆ ของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อนำไปสู่การแสวงหาทางออกร่วมกันในการปรับปรุงและพัฒนาพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์และการฟื้นฟูความความหลากหลายทางชีวภาพ - เพื่อรณรงค์ต่อสาธารณะได้เข้าใจและตระหนักในศักยภาพ บทบาท และสิทธิของเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นความหลากหลายทางชีวภาพ	- เกษตรกรทั่วประเทศประมาณ 100 คน องค์กรเอกชน 12 องค์กร และผู้สนใจ 20 คน เข้าร่วมกิจกรรม - เกษตรกรได้รับความรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันและได้ข้อคิดจากวิทยากรที่เป็นประโยชน์ - เกิดเป็นเครือข่ายหลวมๆ ของเกษตรกรที่สนใจอนุรักษ์ และพัฒนาเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพให้องค์กรยั่งยืน

สิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และคณะ¹

ทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและเป็นหลักประกันความอยู่รอดของประเทศกำลังพัฒนาทุกประเทศในโลก เนื่องทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องคือฐานรากของระบบเกษตรกรรม การผลิตอาหาร และยารักษาโรคซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในทุกวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตามภายใต้การพัฒนาของเทคโนโลยีชีวภาพและการเติบโตของอุตสาหกรรมชีวภาพในปัจจุบัน ทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเทศโลกที่สามได้มีบทบาทมากยิ่งขึ้นในฐานะที่เป็นวัตถุดิบและเป็นฐานสำหรับการวิจัยและพัฒนาในอุตสาหกรรมชีวภาพด้านเกษตรกรรม อาหาร และยา สำหรับบริษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมไปพร้อม ๆ กันด้วย

รายงานวิจัยชิ้นหนึ่งของ RAFI/UNDP ระบุว่า 1 ใน 3 ของยานั้นได้มาจากพืชสมุนไพรซึ่งมียอดขายสูงถึง 43,000 ล้านดอลลาร์ต่อปี(ข้อมูลเมื่อปี 1990)²เฉพาะในสหรัฐอเมริกาประเทศเดียว ในขณะที่งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งของธนาคารโลกประเมินว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจของยาซึ่งได้มาจากพืชนั้นสูงถึง 68,000 ล้านดอลลาร์ต่อปีเฉพาะสหรัฐอเมริกา³ โดยที่นอกเหนือจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพในรูปของยาแล้ว สหรัฐอเมริกายังได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพที่ได้มาจากประเทศต่างๆในการเกษตรของตนเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น จากการศึกษาของ RAFI พบว่าพืชเกษตรสี่ชนิดสำคัญคือ ข้าวสาลี ข้าว ข้าวโพด และข้าวบาร์เลย์ ซึ่งพัฒนามาจากฐานพันธุกรรมที่ได้มาจากประเทศกำลังพัฒนานั้น ทำให้สหรัฐอเมริกาได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงถึง 40,000 ล้านดอลลาร์ต่อปี⁴ ดังนั้นหากคำนวณเฉพาะอุตสาหกรรมยาและการเกษตรสองอย่าง สหรัฐอเมริกาได้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจคิดเป็นมูลค่าสูงถึง 100,000 ล้านดอลลาร์ต่อปี

หากคำนวณผลประโยชน์ที่ประเทศอุตสาหกรรมได้ทรัพยากรชีวภาพจากประเทศโลกที่สามไปใช้ในอุตสาหกรรมยา อาหาร เกษตร และเทคโนโลยีชีวภาพสาขาอื่นๆ มูลค่ารวมกันไม่น่าจะต่ำกว่า 300,000 ล้านดอลลาร์ต่อปี⁵

¹ คณะผู้เขียนประกอบด้วย นายวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ นายธเนศ เปเรรา นายสุริวุฒิ เสนาคำ นางสาวอาภา หวังเกียรติ นายสุพัฒน์ กุมพิทักษ์ และ นางวรลักษณ์ ไชยทัพ

² Conserving Indigenous Knowledge : Integating Two System of Innovation, RAFI/UNDP} 1994.

³ Srivastava, Jitendra, et al. "Medicine Plants: An Expanding Role in Development" World Bank Technical Paper No. 320, 1996, p.14-15.

⁴ Enclosure of the Mind: Intellectual Monopolies, Rural Advancement Foundation Program, 1998.

⁵ วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, เอกสารการวิจัยเรื่องโจรสลัดชีวภาพ, สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข, 2541.

ชุมชนท้องถิ่นกับความหลากหลายทางชีวภาพ

ทรัพยากรชีวภาพส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดนั้นอยู่ในประเทศโลกที่สาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศเขตร้อน และในบริเวณป่าฝน จากการประมาณการของนักวิทยาศาสตร์พบว่า พื้นที่ป่าฝนเขตร้อนของโลกซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 7 เพอร์เซ็นต์ของผืนแผ่นดินบนโลกทั้งหมดนั้น แต่กลับมีจำนวนพันธุ์พืชและสัตว์ไม่น้อยกว่า 3 ล้านชนิดจากจำนวนสิ่งมีชีวิตทั้งหมดที่คาดว่าจะมีอยู่ในโลกทั้งหมดประมาณ 5 ล้านชนิดหรือมากกว่านั้น⁶ พื้นที่ป่าฝนเขตร้อนเพียงไม่ถึง 100 ไร่มีจำนวนชนิดของพันธุ์ไม้มากกว่าสหรัฐอเมริกาทั้งประเทศ⁷

ในกรณีประเทศไทยนั้น แม้เรามีพื้นที่เพียง 0.36 ของผืนแผ่นดินของโลกแต่เรากลับมีความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์นับตั้งแต่ 2.6 - 10 % ของโลก โดยที่ความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพนั้นนอกจากปรากฏในระบบนิเวศตามธรรมชาติแล้วยังเกิดขึ้นในไร่นาและป่าเขาที่เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นได้เข้าไปอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์ด้วย

ในขณะที่ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่และพื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ของประเทศเปลี่ยนเป็นการผลิตตามแนวทางการปฏิบัติเชิงพาณิชย์ทำให้เกิดการสูญหายของทรัพยากรพันธุกรรมไปอย่างรวดเร็ว แต่เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ กลับรักษาความหลากหลายทางชีวภาพเอาไว้ได้

ในขณะที่พื้นที่ 50 % ของประเทศปลูกข้าวเพียง 5 สายพันธุ์ และพื้นที่ 90 % ของประเทศปลูกข้าวเพียง 15 สายพันธุ์⁸ แต่ชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กลับทำเกษตรกรรมที่รักษาความหลากหลายของข้าวและพันธุ์พืชไว้ได้เป็นจำนวนมาก เช่น งานศึกษาของกฤษฎา ที่บ้านน้ำจ๋า อ.เมือง จ.น่าน ที่พบว่าชาวบ้านน้ำจ๋าสามารถจำแนกชื่อข้าวนาสายพันธุ์พื้นบ้านได้ไม่น้อยกว่า 28 สายพันธุ์ และยังคงเก็บรักษาสายพันธุ์ข้าวไร่ไว้ไม่น้อยกว่า 26 สายพันธุ์⁹ ในขณะที่งานศึกษาของยศ ในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาคเหนือพบว่ามีการรักษาความหลากหลายเอาไว้ได้ในระดับสูง เช่นเดียวกับชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่ราบ¹⁰ และแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงเพราะการเข้ามาของระบบตลาดจากภายนอกแต่กลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากยังคงมีบทบาทในการรักษาและสืบทอดพันธุ์พืชต่าง ๆ เอาไว้ได้¹¹

⁶ วิสุทธิ ไบไม้, 2532. "ความหลากหลายทางชีวภาพ" ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย

⁷ RAFI, 1993. Who is Who in Biodiversity. Ottawa.

⁸ วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2535. "ไปให้พันธุ์ปฏิบัติเชิงพาณิชย์".

⁹ กฤษฎา บุญชัย, 2540. "พลวัตชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ" วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹⁰ ยศ สันตสมบัติ, 2542. "ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน" คณะสังคมศาสตร์ ม.เชียงใหม่

¹¹ ชูศรี ไพธสนธิ และปริทรรศน์ ไพธสนธิ, 2542. การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนกลุ่มน้อยเผ่าต่าง ๆ บนดอยแม่สลอง. รายงานผลการวิจัยด้านความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย.

การศึกษาพหุศาสตรพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ 5 เผ่า คือ จีนยูนนาน, ลีซอ, เมี่ยน, ลาหู่, และอาข่า บนดอยแม่สะลอง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ของชูศรี และปริทรรศน์ พบว่าแม่จะมีวิถีการดำรงชีวิตจะเปลี่ยนไปเพราะการเข้ามาของระบบตลาด มีสิ่งอำนวยความสะดวก และผลิตภัณฑ์ต่างๆจากภายนอกเข้ามาในหมู่บ้าน แต่กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวยังคงรักษาและสืบทอดการใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชต่างๆอยู่ได้ ดังตารางข้างล่าง

จำนวนชนิดของพืชแบ่งกลุ่มตามการใช้ประโยชน์

ศึกษาจากกลุ่มชาติพันธุ์ 5 เผ่า คือ จีนยูนนาน, ลีซอ, เมี่ยน, ลาหู่, และอาข่า

ดอยแม่สะลอง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

การใช้ประโยชน์	จำนวนชนิดของพืช
อาหาร เครื่องดื่ม เครื่องเทศ	189
สมุนไพร	215
เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ทำที่อยู่อาศัย	25
สีย้อม และเครื่องประดับ	9
พิธีกรรม และความเชื่อ	12
พืชพิษ และพืชใช้ประโยชน์อื่นๆ	23

ที่มา : ชูศรี ไพรสนธิ และปริทรรศน์ ไพรสนธิ, 2542.

"การศึกษาพหุศาสตรพื้นบ้านของชนกลุ่มน้อยเผ่าต่างๆบนดอยแม่สะลอง"

บทบาทของชุมชนท้องถิ่นซึ่งได้ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ พัฒนา และสืบทอดความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเอง ที่ทำให้เกิดกระแสเรียกร้องให้สังคมโลกและสังคมไทยยอมรับสิทธิของพวกเขาที่เกี่ยวกับทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทั้งเกษตรกรชุมชนและสังคมโดยรวม

บริบทของปัญหาทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

หลักการของสิทธิเกษตรกรและชุมชนในทรัพยากรชีวภาพนี้ นั้น ถูกเสนอขึ้นภายใต้บริบทของปัญหาหลัก 4 ประการคือ

ประการแรก รัฐและระบบทุนได้เข้ามาแย่งยึดสิทธิของชุมชนและเกษตรกรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร(ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ และทรัพยากรชีวภาพ)และเกษตรกรรมซึ่งแต่เดิมเคยอยู่ภายใต้อำนาจการตัดสินใจของชุมชนออกไปจากมือของเกษตรกรและชุมชน ความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรและชุมชนฝ่ายหนึ่งกับรัฐและนักลงทุนฝ่ายหนึ่งจะรุนแรงมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ประการที่สอง บรรษัทข้ามชาติและสถาบันวิจัยจากประเทศอุตสาหกรรมได้เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นจากประเทศโลกที่สามมากยิ่งขึ้น

ขึ้น และโดยวิธีการที่ซับซ้อนเพื่อรองรับการเติบโตของเทคโนโลยีชีวภาพและอุตสาหกรรมชีวภาพ

ประการที่สาม องค์การการค้าโลกและองค์การระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการวางกฎเกณฑ์และกติกายที่เกี่ยวข้องกับการค้าและอุตสาหกรรมเช่น WIPO (World Intellectual Property Organization) และ UPOV (Union for the Protection of New Varieties of Plants) เป็นต้น ได้เข้ามาผลักดันให้ประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายต้องสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่วางอยู่บนรากฐานวิธีคิดแบบพหุวัฒนธรรม และเน้นส่งเสริมผลประโยชน์ของบรรษัทขนาดใหญ่ ยิ่งกว่าจะเคารพความคิดของชุมชนท้องถิ่น เกษตรกร และประชาชนส่วนใหญ่ในโลก

ประการที่สี่ คือการเข้ามาของสิ่งมีชีวิตแปลงพันธุกรรมและผลิตภัณฑ์แปลงพันธุกรรมจากประเทศอุตสาหกรรมเข้ามาภายในประเทศอย่างรวดเร็วจนยากที่เราจะรับมือได้ทัน การหลั่งไหลเข้ามาของผลผลิตจากเทคโนโลยีชีวภาพดังกล่าวจะสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับระบบเกษตรกรรม การผลิตอาหาร รวมทั้งยารักษาโรคต่างๆ อย่างขนานใหญ่อย่างที่เร

ความขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในเรื่องดังกล่าวมีอยู่ในหลากหลายระดับ ทั้งได้แก่การขัดแย้งระหว่างสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นกับรัฐซึ่งรวมศูนย์อำนาจการบริหารจัดการเอาไว้มาอย่างยาวนาน และความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่นโดยรวมกับบรรษัทขนาดใหญ่และประเทศอุตสาหกรรมซึ่งต้องการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้โดยจะเห็นภาพสะท้อนในเรื่องดังกล่าวทั้งในระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศ

ความเคลื่อนไหวและการเรียกร้องสิทธิเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่น ในระดับระหว่างประเทศ

ข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องสิทธิเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นนั้นเกิดขึ้นในเวทีขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ(FAO) และในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งเริ่มต้นมาจากโครงการว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของสหประชาชาติ (UNEP)

อย่างไรก็ตามก่อนข้อตกลงหลักสองข้อตกลงนั้นได้มีความเคลื่อนไหวในการเรียกร้องสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในเวทีอื่นๆ ภายใต้องค์การสหประชาชาติด้วย เช่น คำประกาศว่าด้วยสิทธิชนพื้นเมือง ใน คณะทำงานว่าด้วยพลเมืองที่เป็นชนพื้นเมือง (Working Group on Indigenous Populations) ซึ่งเริ่มต้นขึ้นเมื่อปี 1982 โดยสภาเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (ECOSOC) คำประกาศว่าด้วยสิทธิชนพื้นเมืองซึ่งใช้เวลาจัดทำมานานร่วมทศวรรษได้เสร็จเมื่อปี 1993 โดยมีสาระสำคัญครอบคลุมในประเด็นต่างๆ ที่สำคัญหลายประการ เช่น สิทธิในการควบคุมการเข้าถึง และการเป็นเจ้าของในพืช สัตว์ และแร่ธาตุ ที่เกี่ยวกับข้อกกับการดำเนินชีวิต ตลอดจนการสืบสานวิถีแห่งวัฒนธรรมของตนเอง, สิทธิในการเป็นเจ้าของ

พัฒนา และควบคุมการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ดินแดน อากาศ น้ำ ชายฝั่ง พรรณพฤษชาติ พรรณสัตว์ชาติ และทรัพยากรอื่นที่ได้ครอบครองหรือใช้ประโยชน์, สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองในเรื่องที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี พันธุ์พืช การรักษาสุขภาพ ศิลปะ การขับร้อง การแสดง ลายผ้า ลายเขียน หัตถกรรม และอื่นๆ, สิทธิในการได้รับการแจ้งให้ทราบล่วงหน้า เป็นต้น¹²

สิทธิเกษตรกร ใน สัตยابันระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรม ภายใต้ต้องการอาหาร และเกษตรแห่งสหประชาชาติ

ช่วงปลายทศวรรษ 1970 ประเทศลาตินอเมริกาหลายประเทศ เช่น เม็กซิโก และคิวบา เป็นต้น ได้เรียกร้องให้มีการจัดระเบียบและให้มีข้อตกลงเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนทรัพยากรพันธุกรรมขึ้น¹³ ข้อเสนอของประเทศในลาตินอเมริกาดังกล่าวทำให้ประเทศเกษตรกรรมทั้งหลายได้หันมาพิจารณาปัญหาเรื่องพันธุกรรมอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก จนในที่สุดองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ได้หยิบยกเรื่องนี้ขึ้นมาพิจารณาเมื่อปี 1983 และได้จัดให้มีการประชุมดังกล่าวติดต่อกันเรื่อยมาในทุกๆ 2 ปี ภายใต้ชื่อ "คณะกรรมการว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืช (Comission on Plant Genetic Resources)"

หลังจากประชุมกันหลายครั้ง ในที่สุด CPGR ได้บรรลุข้อตกลง โดยประเทศต่างๆที่เป็นสมาชิกส่วนใหญ่ได้ตกลงลงนามรับรองใน "สัตยابันระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรม" (International Undertaking on Plant Genetic Resources : IUPGR) เมื่อปี 1989 ทั้งนี้โดยครอบคลุมหลักการเรื่อง "สิทธิเกษตรกร" เพื่อให้ทุกฝ่ายได้ตระหนักและยอมรับต่อบทบาทของเกษตรกรที่มีต่อการอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรม ทั้งนี้โดยมีการลงนามของประเทศต่างๆ มากกว่าหนึ่งร้อยประเทศทั่วโลก

สิทธิเกษตรกรในความหมายของ FAO คือ "สิทธินับตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของเกษตรกรซึ่งได้อนุรักษ์ ปรับปรุง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรซึ่งได้อาศัยอยู่ในศูนย์กลางแหล่งกำเนิด¹⁴ และศูนย์กลางการกระจายพันธุ์¹⁵" โดย

¹² Posey, A. Darrell, 1996. "Traditional Resource Rights: International Instruments for Protection and Compensation for Indigenous Peoples and Local Communties", IUCN.

¹³ อ่านรายละเอียดในเรื่องนี้ได้จาก Development Dialogue ฉบับ Law of the Seed

¹⁴ ประเทศที่เป็นศูนย์กลางแหล่งกำเนิด (country of origin) หมายถึง ประเทศที่เป็นผู้ครอบครองทรัพยากรพันธุกรรมที่ถูกเก็บรักษาไว้ในสภาพตามธรรมชาติ (in situ conservation) ในทางประวัติศาสตร์หมายถึงประเทศที่เป็นต้นตอแหล่งกำเนิดของของทรัพยากรพันธุกรรมนั้นๆ อย่างไรก็ตามตามกฎหมายแล้วประเทศที่เป็นศูนย์กลางแหล่งกำเนิดไม่จำเป็นต้องหมายถึงประเทศที่ต้นกำเนิดเท่านั้นแต่ยังหมายถึงประเทศที่มีความหลากหลายของพันธุกรรมนั้นๆในปัจจุบันได้ด้วย (Martin A. Girsberger, 1999)

¹⁵ ศูนย์กลางการกระจายพันธุ์ (Centers of Diversity) หรือที่เรียกกันว่า Vavilov Centers เป็นบริเวณที่มีความหลากหลายทางชีวภาพปรากฏอยู่ในระดับสูง โดยทั่วไปแล้วหมายถึงบริเวณทางภูมิศาสตร์เมื่อเกษตรกรในยุค

เพื่อให้ข้อตกลงดังกล่าวดำเนินไปได้ ได้มีการเสนอให้มีการจัดตั้งสิ่งที่เรียกว่า "กองทุนพันธุ์พืช" เพื่อสนับสนุนบทบาทของเกษตรกรในการอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืช อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติไม่อาจบรรลุเจตนาดังกล่าวได้ เนื่องจากขาดการสร้างกลไกต่างๆ เพื่อดำเนินการให้มีการตอบแทนต่อเกษตรกร และขาดการสนับสนุนเงินทุนจากผู้ที่เกี่ยวข้อง¹⁶

อย่างไรก็ตามข้ออ่อนสำคัญของข้อตกลงนี้คือการบรรจุหลักการที่ว่า ทรัพยากรชีวภาพเป็น "สมบัติร่วมของมวลมนุษยชาติ (Common Heritance of Mankind)" รวมเอาไว้ด้วย ทำให้ข้อตกลงนี้ไม่ได้รับการขานรับเท่าที่ควรในหมู่ประเทศกำลังพัฒนาและในปีเดียวกับที่อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพเริ่มบังคับใช้ (ปี 2536) ได้มีความเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชน และประเทศโลกที่สามให้มีการแก้ไขสัตยาบันระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรม ซึ่งเป็นข้อตกลงไม่ผูกพัน (non-binding) โดยให้แก้ไขหลักการที่ว่า ทรัพยากรพันธุกรรมเป็นสมบัติร่วมของมวลมนุษยชาติเสียใหม่โดยให้สอดคล้องกับหลักอธิปไตยของแต่ละประเทศซึ่งวางเอาไว้ในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้ความหมายของคำว่า "เกษตรกร" ซึ่งปรากฏในข้อตกลงครอบคลุมกว้างขวางมากขึ้น โดยควรครอบคลุมถึง ชาวประมงพื้นบ้าน กลุ่มชนพื้นเมืองในรูปแบบต่างๆ ดังที่อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพได้ให้ความหมายครอบคลุมกว้างขวางกว่า โดยใช้คำว่า "สิทธิชนพื้นเมือง และชุมชนท้องถิ่น" เป็นต้น โดยขณะนี้กระบวนการต่อรองและแลกเปลี่ยนในเวทีขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติยังคงดำเนินต่อไป โดยมีการเปลี่ยนชื่อคณะกรรมการว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืช เป็น คณะกรรมการว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมเกี่ยวกับอาหารและการเกษตร (The Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture) ทั้งนี้เพื่อให้กรอบการตกลงระหว่างประเทศในเรื่องนี้ครอบคลุมเรื่องพันธุ์พืช สัตว์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ด้วย

สิทธิชนพื้นเมือง และชุมชนท้องถิ่น ในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity)

อนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้แล้วเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2536 ภายหลังจากที่มีประเทศต่างๆ ให้สัตยาบัน ครบ 30 ประเทศ¹⁷ เนื้อหาในอนุสัญญานี้มิได้เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เท่านั้น หากแต่ได้กล่าวถึงการใช้ประโยชน์ไปพร้อมๆ กันด้วย สาระสำคัญของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพคือ อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ, เอื้ออำนวยให้มีการเข้าถึงและ

Neolithic ได้คัดเลือกพืชเกษตรต่างๆ เพื่อเพาะปลูกในยุคนั้น อย่างน้อยมี 40 ประเทศที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นศูนย์กลางการกระจายพันธุ์ดังกล่าว (Edward O. Wilson, 1992)

¹⁶ อ่าน Enclosure of the Mind หน้า 50

¹⁷ ขณะนี้ประเทศไทยยังไม่ได้ให้สัตยาบัน เนื่องจากคำคัดค้านขององค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการบางส่วน ที่ต้องการให้การให้สัตยาบันนั้นผ่านการพิจารณาของรัฐสภา และต้องการให้มีกฎหมายภายในเพื่อคุ้มครองทรัพยากรชีวภาพเสียก่อน

ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ และให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และผู้ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในทรัพยากรชีวภาพนั้น อนุสัญญาได้ให้ความสำคัญแก่ชุมชนท้องถิ่นระดับหนึ่ง โดยในมาตราที่ 8 จ ในอนุสัญญาฉบับนี้ ได้ระบุว่า

1) ให้ประเทศภาคี เคารพ สงวน และสร้างไว้ซึ่งภูมิปัญญา ประดิษฐ์กรรม และการปฏิบัติของชุมชนท้องถิ่นพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันอันสัมพันธ์กับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืน

2) ให้ประเทศภาคีสันับสนุนให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญา ประดิษฐ์กรรมและการปฏิบัติดังกล่าวไปอย่างกว้างขวาง โดยได้รับความเห็นชอบของผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาดังกล่าว

3) ให้ประเทศภาคีส่งเสริมการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ภูมิปัญญา ประดิษฐ์กรรม และการปฏิบัติอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกัน¹⁸

ด้วยเหตุที่อนุสัญญาที่สร้างขึ้นเพื่อประนีประนอมระหว่างประเทศโลกที่สามซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากร และประเทศอุตสาหกรรมซึ่งเป็นเจ้าของเทคโนโลยีชีวภาพ ทำให้เนื้อหาของอนุสัญญาประกอบไปด้วยข้อความที่ต้องอาศัยการตีความ มีทั้งส่วนที่ยอมรับสิทธิของชุมชนท้องถิ่นและส่วนที่ยอมรับสิทธิทางปัญญาของประเทศอุตสาหกรรม¹⁹ และส่งผลให้เกิดการเจรจาต่อรองใน "พิธีสาร" ซึ่งเกี่ยวข้องกับบางประเด็นเป็นการเฉพาะด้วย เช่น พิธีสารว่าด้วยความปลอดภัยทางชีวภาพ (Biosafety Protocol) และรวมทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในเรื่องอื่นๆที่เกี่ยวข้องเป็นการเฉพาะด้วย²⁰

อย่างไรก็ตามบรรยากาศการถกเถียงและการเจรจาต่อรองระหว่างกลุ่มต่างๆในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ได้ส่งผลให้เกิดการอภิปรายในเรื่องดังกล่าวภายในประเทศไทยอย่างกว้างขวางด้วย และนี่อาจเป็นส่วนที่ดีที่สุดที่อนุสัญญาฉบับนี้มีคุณค่าต่อกระบวนการให้การรับรองสิทธิเกษตรกรและชุมชนในประเทศไทย

¹⁸ สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2539. คำอธิบายเบื้องต้น อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ : คัดระดับโลกและทำในระดับประเทศ

¹⁹ กอบกุล ราชะนาคร, ไม่ระบุพ.ศ.ที่พิมพ์. ประเทศไทยกับอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ, เอกสารทางวิชาการของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI)

²⁰ เช่นขณะนี้ UNCTAD ได้พยายามผลักดันให้มีการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้จัดให้มีการประชุมระหว่างประเทศ เชิญองค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้องเช่น WIPO, CBD, UPOV, WHO และตัวแทนจากประเทศต่างๆเข้าร่วมโดยประชุมผู้เชี่ยวชาญเรื่อง " Systems and National Experiences for Protecting Traditional Knowledge, Innovations and Practices เมื่อ 30 ตุลาคม - 2 พฤศจิกายน 2000 ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

สิทธิในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมไทย

เท่าที่ผ่านมาประเด็นเกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประเด็นที่ยังมิได้ถูกหยิบยกมาพิจารณาอย่างจริงจังในสังคมไทย

แม้เมื่อรัฐได้รวบอำนาจการจัดการป่าไม้และที่ดินเข้ามาอยู่ในมือของรัฐในสมัยการปฏิรูปและวางโครงสร้างการบริหารแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่จนถึงปัจจุบัน สิทธิในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่นก็หาได้อยู่ในมือของรัฐไม่ รัฐอาจอ้างกรรมสิทธิ์เหนือไม้สักและไม้มีค่าต่างๆ แต่รัฐมิได้อ้างสิทธิเหนือ "พันธุ์กรรม" ของไม้สัก กระทั่งเมื่อมีการออกกฎหมายป่าไม้หลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งอ้างสิทธิในป่าสงวนทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ สัตว์ป่า ดิน หิน และแร่ธาตุทั้งหมดที่อยู่ในเขตป่าสงวน แต่รัฐก็หาได้อ้างสิทธิเหนือพันธุ์กรรมของสิ่งมีชีวิตในป่านั้นไม่ ทั้งนี้เนื่องจากการอ้างสิทธิเหนือพันธุ์กรรมหมายถึงการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของเหนือ "ความสามารถในการถ่ายทอดและกำหนดลักษณะต่างๆ ของสิ่งมีชีวิต" ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านที่เข้าไปจับหรือล่าไก่ป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติย่อมมีความผิด แต่หากชาวบ้านเอาไก่บ้านเข้าไปผสมพันธุ์กับไก่ป่าในป่าสงวน แล้วได้ไก่พันธุ์ใหม่ที่หากินได้เองและบินได้เหมือนนก รัฐก็มิได้อ้างสิทธิเหนือความสามารถในการถ่ายทอดและกำหนดลักษณะของไก่ป่าแต่อย่างใด

สาเหตุสำคัญที่ให้ประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาและรับรองสิทธินั้น จึงเกิดขึ้นจากการที่บริษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมได้เข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นจากประเทศกำลังพัฒนา และพร้อมๆ กันนั้นได้ผลักดันระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเป็นเครื่องมือในการผูกขาดทรัพยากรพันธุ์กรรมที่อยู่ในความครอบครองของตน นั่นเอง

หลักการที่ว่า "ทรัพยากรชีวภาพเป็นสมบัติของมวลมนุษยชาติ" จึงถูกตั้งคำถาม และเป็นที่มาของความพยายามของหลายฝ่ายที่จะพัฒนากฎเกณฑ์และกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิของเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับทรัพยากรชีวภาพ เพื่อถ่วงดุลย์กับการผลักดันสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของบรรดาอุตสาหกรรมทั้งหลาย

ผู้ถือสิทธิในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

หากพิจารณาบริบทของปัญหาและเจตนารมณ์ในการพัฒนาหลักการเกี่ยวกับสิทธิเกษตรกรและชุมชนดังกล่าวข้างต้น "ผู้ถือสิทธิ" ในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นครอบคลุมความหมายของเกษตรกรและชุมชนดังนี้

1. ชุมชนท้องถิ่น (Local community)

ความหมายของ "ชุมชนท้องถิ่น" ครอบคลุมถึงชุมชนท้องถิ่นทั้งหมดที่มีวิถีชีวิต²¹ เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญา ซึ่งต้องหมายความรวมถึงชุมชนพื้นเมืองหรือกลุ่มชาติพันธุ์ (Indigenous Peoples) ต่าง ๆ ด้วย

การให้สิทธิแก่ชุมชนท้องถิ่นทั้งที่เป็นชุมชนท้องถิ่นทั่วไปและกลุ่มชาติพันธุ์เป็นไปโดยเหตุผลเชิงประจักษ์ที่ชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้ได้มีบทบาทสำคัญยิ่งกว่ากลุ่มชนอื่น ๆ ในสังคมในการอนุรักษ์ พัฒนา และสืบทอดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพ และการดำเนินการเช่นนี้เป็นกระแสที่เกิดขึ้นพร้อมกันทั่วโลกด้วย

ในบริบทของสังคมไทย การยอมรับสิทธิของเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นดูเหมือนไม่มีปัญหามากนัก เนื่องจากหลายฝ่ายตระหนักดีถึงบทบาทของชุมชนเกษตรกรไทยในอดีตได้อนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชสำคัญ ๆ เช่น ข้าวหอมมะลิทุเรียนหมอนทอง เป็นต้น แต่เมื่อต้องการขยายการคุ้มครองสิทธินั้นไปสู่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยร่วมอยู่ในผืนแผ่นดินไทยมายาวนานนั้นมักมีข้อโต้แย้งจากบางฝ่าย

ตัวอย่างของวิวาทะซึ่งเกิดขึ้นระหว่างปี 2539-2541 คือกรณีการผลักดันกฎหมายป่าชุมชนและกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ.2542²² โดยรัฐมนตรีที่มีบทบาทในการดูแลกฎหมายนี้ไม่เห็นด้วยที่จะรวมเกษตรกร ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีได้มีสัญชาติไทยตามกฎหมายให้มีสิทธิในการดูแลบริหารจัดการป่าชุมชน และได้รับสิทธิตามกฎหมายพันธุ์พืช²³ ทั้งนี้โดยอ้างว่ากฎหมายควรให้สิทธิเฉพาะคนที่มีสัญชาติไทยเท่านั้นเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของพลเมืองไทย แม้ว่าเกษตรกรหรือชุมชนนั้นได้อาศัยอยู่ในแผ่นดินไทยมายาวนานแล้วก็ตาม

ทัศนะเช่นนั้นเกิดขึ้นจากกรอบความคิดความเชื่อแบบชาตินิยมล้าหลังที่เกรงว่าการดำเนินการดังกล่าวจะทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติภายในอนาคต

แท้ที่จริงเราควรคิดเรื่องนี้ในแง่บวกกลับกัน กล่าวคือควรพิจารณาว่า การรับรองสิทธิให้กับชุมชนซึ่งได้รับความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและสร้างความมั่นคงในระยะยาวให้แก่แผ่นดิน โดยการรับรองสิทธินั้นยิ่งจะทำให้ชุมชนต่าง ๆ มีแรงจูงใจและแรงกระตุ้นที่จะอนุรักษ์ และพัฒนาทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพเอาไว้ สังคมไทยและกลุ่มอื่น ๆ จะได้ประโยชน์จากการรับรองสิทธินี้ด้วย

เราควรคิดเรื่องนี้ตามมาตรฐานและแบบแผนเดียวกับการที่รัฐได้ให้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาให้แก่บรรษัทข้ามชาติและชาวต่างประเทศ ทั้งที่คนเหล่านั้นหาได้เป็นพลเมืองไทยไม่ แต่

²¹ การกำหนดความหมายของชุมชนเพื่อให้สามารถแยกแยะระหว่างชุมชนแบบใหม่กับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพโปรดดูตัวอย่างจากกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ.2542

²² โดยขณะนี้มีเพียงกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชเท่านั้นที่มีผลบังคับใช้แล้ว

²³ ผู้เขียนบทความนี้เป็นกรรมการระดับชาติในการร่างกฎหมายพันธุ์พืชและเป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการสิทธิการสภาพัฒนาเศรษฐกิจในการพิจารณากฎหมายดังกล่าวทำให้ทราบบรรยากาศและข้อถกเถียง

รัฐไทยได้ให้สิทธิผูกขาดทางการค้าแก่กลุ่มดังกล่าวเพื่อหวังผล ๑ แล้ง ๑ ว่าการให้ทรัพย์สินทางปัญญาจะเป็นหนทางในการถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่ประเทศ

2. เกษตรกร

การรับรองสิทธิของเกษตรกรในที่นี้หมายถึงชุมชนเกษตรกรรม(Farming Communities) หรือเกษตรกรในความหมายรวมซึ่งหมายถึงเกษตรกรทั้งประเทศ มิได้หมายถึงเกษตรกรแต่ละราย (Individual Farmer) ทั้งนี้เนื่องจากในความเป็นจริงความหลากหลายทางชีวภาพหาได้เกิดขึ้นจากความสามารถของปัจเจกเกษตรกรรายใด แต่เกิดขึ้นจากความสามารถและการทำงาน ของชุมชนเกษตรกรรมทั้งหมด

ตัวอย่างเช่นความหลากหลายของพันธุ์ข้าวทั้งหมดนั้นย่อมเกิดขึ้นจากชาวนาทั่วประเทศ และแม้กระทั่งข้าวพันธุ์ดีบางสายพันธุ์เช่น ข้าวหอมมะลิ ก็มาจากชุมชนชาวนาทั้งชุมชน(หรือหลายชุมชน)เกี่ยวข้องกัน

อาจมีข้อโต้แย้งว่าเกษตรกรบางรายอาจเป็นผู้คัดเลือกหรือได้อนุรักษ์พันธุ์พืชหรือสัตว์บางสายพันธุ์เอาไว้ โดยพันธุ์ดังกล่าวหาได้ปรากฏอยู่ในสมาชิกคนอื่นในชุมชนอื่นไม่ ในแง่นี้สิทธิในพันธุ์พืชควรจะเป็นของเกษตรกรรายนั้นหาควรให้สิทธิแก่ทั้งชุมชนไม่ ? เรื่องนี้อธิบายได้ว่า แท้ที่จริงแล้วหากมาพิจารณาโดยละเอียด การเกิดขึ้นของพันธุ์พืชใหม่ๆของชุมชนนั้น 1) ส่วนใหญ่ได้มาจากการคัดเลือกตามธรรมชาติ นั้นหมายความว่าเกษตรกรรายดังกล่าวได้ใช้ความสามารถของตนส่วนหนึ่ง แต่ผลงานส่วนใหญ่ได้มาจากการบวนการตามธรรมชาติ เช่น การปรับตัวของพืชให้เข้ากับสภาวะอากาศที่เลวร้าย การกลายพันธุ์ของพืช เป็นต้น 2) หากสืบสาวที่มาของพันธุ์พืชที่ปลูกเพื่อคัดเลือกก็จะพบว่าพันธุ์พืชนั้นได้มาจากเกษตรกรคนอื่นจากภายในชุมชนซึ่งได้คัดเลือก ดูแลรักษากันมาโดยคนรุ่นแล้วรุ่นเล่า เกี่ยวข้องกับคนเป็นจำนวนมากภายในชุมชน(หรือนอกชุมชน) การคุ้มครองสิทธิจึงควรคุ้มครองไปถึงชุมชนทั้งหมด²⁴

พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ.2542 ได้ใช้หลักการนี้ในการวางกฎเกณฑ์และแนวทางในการให้การคุ้มครองสิทธิดังกล่าวได้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ 1) หากพบว่าพันธุ์พืชใดมีอยู่เฉพาะในชุมชนใดชุมชนหนึ่งให้ชุมชนนั้นเป็นผู้ได้ประโยชน์ แต่ก็หาได้กีดกันชุมชนอื่นในการใช้ประโยชน์ไม่ 2) พันธุ์พืชที่พบได้ทั่วไปหรือพบในมากกว่าชุมชนให้เกษตรกรทั้งหมดได้ประโยชน์ โดยให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นไปจัดตั้งเป็นกองทุนพันธุ์พืชเพื่อให้เกษตรกรทั่วประเทศได้ประโยชน์ และ 3) ในกรณีที่มีเกษตรกรเพียงรายเดียวเป็นผู้ดูแลรักษาสืบทอดสายพันธุ์พืชสายพันธุ์ใดสายพันธุ์

²⁴ ผู้ที่ศึกษาเฉพาะกรอบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาแบบตะวันตกอาจโต้แย้งว่าการกำหนดเช่นนี้ขัดกับกฎหมายที่คุ้มครองสิทธินักปรับปรุงพันธุ์เนื่องจากการให้สิทธินักปรับปรุงพันธุ์นั้น ได้ให้สิทธิผูกขาดแก่ผู้พัฒนาพันธุ์พืชใหม่โดยไม่ได้สนใจกับที่มาของสายพันธุ์ที่ใช้เป็นพ่อแม่พันธุ์ แต่งานวิจัยนี้หาได้เห็นว่าหลักเกณฑ์และการให้คุณค่าแก่นักปรับปรุงพันธุ์พืช ตามแบบกฎหมายตะวันตกเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องไม่ การที่เราวางหลักเกณฑ์ทางกฎหมายที่มีพื้นฐานจากเกณฑ์คุณค่าของเราเอง ย่อมทำให้เราเห็นความบกพร่องและความจำเป็น ต้องแก้ไขระเบียบและกฎหมายต่างๆที่มาจากประเทศอุตสาหกรรมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

หนึ่งไว้แต่ผู้เดียว ก็ยังคงให้ชุมชนที่เกษตรกรผู้นั้นเป็นสมาชิกอยู่ได้ประโยชน์ แต่ต้องแบ่งปันประโยชน์นั้นส่วนหนึ่ง (20 %) ให้กับเกษตรกรรายนั้น เป็นต้น²⁵

สำหรับขอบเขตของความหมายของ "สิทธิเกษตรกร" หมายความว่า "ชุมชนเกษตรกรรม (Farmer Community)" หรือหมายถึง เกษตรกรที่มีความหมายทั่วไปนั้น พิจารณาได้จากความสัมพันธ์และการแสดงออกของสิทธิๆ เป็นกรณีๆ ไป เช่น สายพันธุ์พืชบางชนิดที่มีชุมชนเกษตรกรรมชุมชนใดชุมชนหนึ่งเกี่ยวข้อง ผู้ถือสิทธิในกรณีนี้คือชุมชนเกษตรกรรมนั้นๆ หากได้หมายถึงเกษตรกรทั่วไปไม่ แต่ในกรณีที่หมายถึงพันธุ์พืชทั่วไปอื่น ๆ เช่น พันธุ์ข้าวหอมมะลิ หรือพันธุ์ทุเรียนหมอนทองนั้น ผู้ถือสิทธิคือเกษตรกรทั่วประเทศ หรือในกรณีที่มีการกล่าวถึงสิทธิเกษตรกรที่ควรสามารถนำพันธุ์พืชที่ได้มาไปปลูกต่อในฤดูกาลผลิตต่อไปนั้น การใช้ความหมายในกรณีนี้หมายถึงสิทธิของเกษตรกรโดยรวม เป็นต้น

ความหมายของคำว่า "สิทธิเกษตรกร" นั้น มีการตั้งคำถามและอภิปรายกันกว้างขวางในระดับระหว่างประเทศ²⁶ แต่คำถามหลายอย่างเป็นคำถามซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากที่ไม่ได้มีการนำเอาหลักการเรื่องเหล่านี้ไปพัฒนาเป็นกฎหมายภายในประเทศและกฎหมายระหว่างประเทศอย่างจริงจังมากกว่า ทั้งนี้ไม่นับการตีความของประเทศอุตสาหกรรมบางประเทศที่ต้องการให้รวมความหมายของสิทธิเกษตรกรให้ครอบคลุมถึงเกษตรกรรายใหญ่ในประเทศเหล่านั้น ทั้งๆ ที่เป็นที่ยอมรับว่าเกษตรกรรายใหญ่ในประเทศอุตสาหกรรมหลายประเทศนั้นหาใช่เกษตรกรที่รักษาความหลากหลายทางชีวภาพเช่นเดียวกับเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศโลกที่สามไม่

องค์ประกอบของสิทธิในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

สิทธิของเกษตรกรและชุมชนเกี่ยวกับทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นควรครอบคลุมประเด็นดังต่อไปนี้

1. สิทธิที่จะได้รับทราบข้อมูลข่าวสารจากการเข้าถึงเพื่อใช้ประโยชน์ และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมใดๆ จากภายนอกที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในทางปฏิบัติการได้รับทราบข้อมูลข่าวสารอย่างรอบด้านนั้นอาจแบ่งออกได้เป็นสองประการสำคัญคือ

1) สิทธิที่จะต้องได้รับความยินยอมก่อนล่วงหน้าก่อนการเข้าถึงเพื่อใช้ประโยชน์จากภายนอก ทั้งนี้โดยเกษตรกรและชุมชนจะต้องได้รับการบอกข้อมูลอย่างครบถ้วนก่อนการตัดสินใจ

²⁵ โปรดดูมาตรา 49 ใน พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ.2542

²⁶ โปรดดู Martin A. Girsberger ใน Biodiversity and the Concept of Farmer's Right in International Law" หน้า 221-224

(Prior Informed Consent) สิทธิข้อนี้อาจระบุไว้ในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ และเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นจากภายนอก

การที่บุคคลภายนอกจะเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาของชุมชน เป็นการแสดงออกซึ่งพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของการแสดงออกถึงการยอมรับในสิทธิของเกษตรกรและชุมชน

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ การที่ชุมชนจะได้รับข้อมูลครบถ้วนหรือไม่นั้น รัฐ หรือองค์กรอื่นๆอาจเข้ามาให้ข้อมูลเพิ่มเติมหรือช่วยวิเคราะห์เพื่อการตัดสินใจ เพราะในหลายกรณีนั้นชุมชนมิได้สัมพันธ์กับคนภายนอกทั่วไป แต่ต้องเผชิญกับองค์กรจากต่างประเทศที่ต้องการเข้ามาแสวงหาประโยชน์จากชุมชน ดังกรณีตัวอย่างที่นักล่าพันธุ์กรรมที่เข้ามาในนามมูลนิธิชีววิทยาชาติพันธุ์ ได้ให้ชุมชนปะกาเกอญอที่ภาคเหนือเซ็นสัญญายินยอมก่อนการเข้าสำรวจความรู้สมุนไพรของชุมชน²⁷

ทั้งนี้โดยหากเห็นว่าข้อตกลงหรือข้อมูลที่ได้รับไม่ครบถ้วนหรือไม่เป็นที่พอใจ ชุมชนมีสิทธิปฏิเสธการเข้าถึงเพื่อใช้ประโยชน์ดังกล่าวได้ (Right to Say No)

2) สิทธิที่จะได้รับทราบข้อมูลล่วงหน้าก่อนการนำสิ่งมีชีวิตต่างถิ่น(alien species) และสิ่งมีชีวิตแปลงพันธุกรรมเข้ามาภายในพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน

นับตั้งแต่เริ่มต้นยุคปฏิวัติเขียวที่ผ่านมา สถาบันวิจัยการเกษตรทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ รวมทั้งบริษัทเมล็ดพันธุ์ขนาดใหญ่ได้นำพันธุ์พืชใหม่เข้ามาส่งเสริมให้เกษตรกรปลูก โดยส่วนใหญ่การส่งเสริมพันธุ์พืชใหม่ดังกล่าว เกษตรกรจะได้รับข้อมูลเพียงด้านเดียวจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและบริษัทเอกชน เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ทราบผลกระทบด้านลบจากพืชพันธุ์ใหม่ทั้งจากรัฐและบริษัทเมล็ดพันธุ์ เช่นต้นทุนที่เพิ่มขึ้น ความอ่อนแอต่อโรคแมลง และการเข้ามาแทนที่พันธุกรรมพื้นเมือง เป็นต้น

ภายใต้ยุคเทคโนโลยีชีวภาพ การเข้ามาของพันธุ์พืชแปลงพันธุกรรมแม้เพียงต้นเดียวก็อาจทำให้เกิดการปนเปื้อนทางพันธุกรรม และอาจทำให้พันธุ์พืชพื้นเมืองต้องเปลี่ยนแปลงพันธุ์หรืออาจสูญหายไปอย่างรวดเร็ว หรือทำให้เกิดปัญหาอื่นๆ เช่น ผลต่อสิ่งแวดล้อม ผลต่อสุขภาพ และผลกระทบทางเศรษฐกิจ

ดังนั้นเกษตรกรและชุมชนจะต้องได้รับทราบข้อมูลที่รอบด้านเพื่อการตัดสินใจ โดยรัฐจำเป็นต้องสร้างกลไกต่างๆขึ้นมาเพื่อเป็นหลักประกันว่าเกษตรกรและชุมชนจะต้องได้รับทราบข้อมูล และบริษัทเมล็ดพันธุ์หรือหน่วยงานของรัฐเองจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบหากการตัดสินใจปลูกพันธุ์พืชใหม่ๆของเกษตรกรนั้นเกิดขึ้นจากการไม่เปิดเผยข้อมูลที่รอบด้านของผู้ที่เกี่ยวข้อง

กรณีการผลักดันให้มีการปลูกฝ้ายบีบีของบริษัทข้ามชาติจากต่างประเทศ เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่า บริษัทข้ามชาติได้ปิดบังข้อมูลปัญหาและความล้มเหลวของการปลูกฝ้ายดังกล่าว

²⁷ ไพรดตุ วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ เรื่อง โจรสลัดชีวภาพ อ้างแล้ว

ในต่างประเทศ เช่น ผลผลิตที่ไม่ได้ตามที่ต้องการ ปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม พื้นที่ปลูกที่ลดลง การระบาดของแมลงบางชนิด เป็นต้น²⁸ ในขณะที่หน่วยงานของรัฐเอง เช่น กรมวิชาการเกษตร และศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ ก็ได้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ข้อมูลที่รอบด้านแก่สาธารณะ

2. สิทธิในการได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

เกษตรกรและชุมชนควรจะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการนำทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในเชิงพาณิชย์ อย่างไรก็ตามการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกษตรกรและชุมชนจะได้รับนั้นอาจอยู่ในรูปแบบต่างๆ เช่น

1) การได้รับผลตอบแทนหรือส่วนแบ่งโดยตรงจากผู้ให้นำเอาพันธุ์พืชหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์ทางพาณิชย์ เช่น ในกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชระบุให้ผู้ที่พัฒนาพันธุ์พืชใหม่ที่ต้องรับการคุ้มครองต้องทำสัญญาส่วนแบ่งผลประโยชน์กับชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของพันธุ์พืชเฉพาะท้องถิ่น หรือกับคณะกรรมการพันธุ์พืชในกรณีเป็นพันธุ์พืชทั่วไปและพันธุ์พืชป่า

การกำหนดให้มีการทำสัญญาแบ่งปันผลประโยชน์ เป็นกลไกสำคัญในการถ่วงดุลระหว่างสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์หรือบริษัทเมล็ดพันธุ์กับสิทธิของเกษตรกรและชุมชน

2) การจัดตั้งกลไกการตอบแทนผลประโยชน์แก่เกษตรกรและชุมชนในระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศ

การตั้งกลไกการตอบแทนผลประโยชน์ต่างๆ เช่น กองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช ในกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืช เกิดขึ้นจากการยอมรับว่าพันธุ์พืชส่วนใหญ่เป็นพันธุ์พืชที่ได้อนุรักษ์และพัฒนาโดยชุมชนมากกว่าหนึ่งชุมชน ดังนั้นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการแบ่งปันผลประโยชน์ควรถูกตอบแทนไปสู่เกษตรกรและชุมชนที่เกี่ยวข้องทั้งหมด

ในทำนองเดียวกัน ทรัพยากรชีวภาพหลายอย่างเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของประเทศหลายประเทศ ตัวอย่างเช่น มะระขี้นก ซึ่งจดสิทธิบัตรโดยบริษัทและสถาบันในสหรัฐอเมริกา เป็นพืชที่พบได้ทั่วไปในประเทศเอเชียอาคเนย์ รวมไปถึงตอนใต้ของจีน²⁹ เช่นเดียวกับงานศึกษาของ RAFI และเครือข่ายชนพื้นเมืองที่สำรวจการใช้พืชสมุนไพรกว่า 1,000 ชนิด และพบว่า 35 % ของสมุนไพรที่ทำการศึกษา มีการใช้มากกว่าหนึ่งประเทศ³⁰

²⁸ ตัวอย่างรายงานข่าวดังกล่าว เช่น บทความชื่อ US study shows GM crops 'no better' Patrick Barkham , 1999 Guardian Newspapers Thursday July 8, 1999 และบทความ Major Drop in GE Crops for Next Year ที่เขียนโดย Scott Kilman ใน The Wall Street Journal, November 19, 1999 และบทความของ Yong-Biao Liu, Bruce E. Tabashnik, Timothy J. Dennehy, Amanda L. Patin, Alan C. Bartlett ชื่อ

"Development time and resistance to Bt crops" ในวารสาร Nature, September 5, 1999 เป็นต้น

²⁹ วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ โจรสลัดชีวภาพ อ้างแล้ว

³⁰ RAFI & IPBN, 1994

3. สิทธิในการเลือกแบบแผนการผลิตที่รักษาความหลากหลายทางชีวภาพเอาไว้

ขณะนี้แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงภาคเกษตรกรรมก็คือเปลี่ยนแปลงจากระบบการเกษตรแบบดั้งเดิมมาสู่ระบบการเกษตรแบบการปฏิวัติเขียวซึ่งเน้นที่การใช้พันธุ์พืชใหม่ๆ ไม่กี่ชนิดที่ตอบสนองต่อปุ๋ยเคมีและเพิ่มปริมาณการใช้สารเคมีปราบศัตรูพืช และการเปลี่ยนแปลงพันธุ์พืชจากพันธุ์พืชที่ผสมโดยวิธีปกติไปเป็นการใช้พันธุ์พืชที่ได้มาจากการตัดต่อพันธุกรรม

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นโดยการผลักดันของบรรษัทข้ามชาติ การสนับสนุนจากรัฐบาลของประเทศอุตสาหกรรม และความร่วมมือจากรัฐบาลของเราเอง ดังที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีบทบาทเป็นอย่างสูงในการผลักดันการปฏิวัติเขียวเมื่อ 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา

ความเชื่อที่ว่าเกษตรกรรมแบบปฏิวัติเขียวและการใช้พืชจีเอ็มโอจะนำไปสู่การแก้ปัญหาความอดอยากยากจน และการเพิ่มพูนผลผลิตต่อไร่ ทำให้หน่วยงานของรัฐได้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการเกษตรที่เป็นอยู่ให้เป็นไปตามแนวทางที่รัฐปรารถนาและสอดคล้องกับผลประโยชน์ของบรรษัทขนาดใหญ่

การผลักดันและกดดันให้ชุมชนในพื้นที่สูงยุติการทำไร่หมุนเวียน เป็นตัวอย่างหนึ่งของนโยบายดังกล่าว ทั้งๆที่ระบบการทำไร่หมุนเวียนหาได้ทำลายระบบนิเวศเมื่อเปรียบเทียบกับระบบการผลิตแบบการปฏิวัติเขียว ทั้งนี้โดยไม่ต้องกล่าวถึงผลประโยชน์ที่มากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นความหลากหลายทางชีวภาพ และความมั่นคงทางอาหาร

สิทธิในการเลือกแบบแผนการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นสิทธิขั้นต้นของการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. สิทธิในการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพและระบบการเกษตรที่เหมาะสม

นับตั้งแต่เริ่มต้นยุคปฏิวัติเขียวซึ่งเริ่มต้นพร้อมๆกับการเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกเป็นต้นมานั้น การวิจัยและพัฒนาด้านการเกษตรของไทยก็ขึ้นอยู่กับสถาบันวิจัยการเกษตรระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้นทุกที กรณีการพัฒนาพันธุ์ข้าวให้ผลผลิตสูงของไทยดูจะเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นความเป็นจริงดังกล่าวได้อย่างชัดเจน กล่าวคือการวิจัยข้าวพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงของไทยล้วนแล้วแต่ผสมข้าม (cross breeding) กับพันธุ์ข้าวของสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติแทบทั้งสิ้น การวิจัยเทคโนโลยีการเกษตรของไทยจึงไม่เป็นอิสระและขึ้นอยู่กับนานาชาติเองอย่างแท้จริง

การผูกติดกับสถาบันวิจัยการเกษตรระหว่างประเทศดังกล่าว ทำให้สถาบันวิจัยการเกษตรของเราไม่อาจปรับตัวสนองตอบต่อความต้องการของเกษตรกรและชุมชนได้ ดังกรณีเมื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ได้กำหนดเป้าหมายการเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืนให้ได้อย่างน้อย 20 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ประเทศ แต่สถาบันวิจัยการเกษตรที่เราไม่อาจ

สนองตอบต่อเป้าหมายการพัฒนาประเทศดังกล่าวได้ สถาบันวิจัยการเกษตรของไทยยังคงให้ความสำคัญกับการวิจัยการเกษตรที่ต้องพึ่งพาปุ๋ยและการใช้สารเคมีอยู่เช่นเดิม

การที่เกษตรกรและชุมชนถูกตัดขาดออกจากกระบวนการวิจัยและพัฒนา เป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้บรรษัทข้ามชาติเข้ามามีบทบาทครอบงำภาคเกษตรกรรมของไทย การสร้างความมั่นคงของภาคเกษตรกรรมจึงละเอียดบทบาทในการวิจัยการเกษตรของเกษตรกรไปไม่ได้

ในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการเสนอแนวความคิด "การวิจัยพัฒนาที่เกษตรกรมีส่วนร่วม (Participatory Technology Development)" เพื่อปฏิรูประบบการวิจัยของสถาบันวิจัยการเกษตรระหว่างประเทศ(IARCs : International Agricultural Research Centers) และสถาบันวิจัยการเกษตรในประเทศ (NARS : National Agricultural Research System)แต่ในทางปฏิบัติไม่มีอะไรที่ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสถาบันวิจัยดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจากโครงสร้างของสถาบันวิจัยดังกล่าวอยู่ภายใต้การชี้นำของธนาคารโลกและระบบที่ธนาคารโลกวางไว้

แนวความคิดใหม่ในการวิจัยและพัฒนาการเกษตรที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นทุกทีคือ การวิจัยและพัฒนาภายใต้การควบคุมของเกษตรกร(Farmer Controlled Research) หรือการวิจัยที่เกษตรกรเป็นนักวิจัยเอง (Farmer as Researcher) นี่คือนโยบายการวิจัยซึ่งสร้างหลักประกันที่เกษตรกรจะเป็นผู้ที่กำหนดประเด็นการวิจัย เป็นผู้วิจัย และได้รับผลจากการวิจัยโดยตรงโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการส่งเสริมและเผยแพร่เหมือนดังในระบบวิจัยแบบเดิม แนวความคิดและกระบวนการวิจัยเช่นนี้กำลังได้รับการตอบรับอย่างจากเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นต่างๆทั่วโลกเพื่อฟื้นคืนวิถีเกษตรกรรมที่ยืนอยู่บนขาของตนเองและชุมชนให้ได้อีกครั้งหนึ่ง ขณะนี้ขบวนการของชาวนาและนักวิทยาศาสตร์ MASIPAG ที่ฟิลิปปินส์ และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกในประเทศไทย ได้ประกาศจะใช้แนวทางและหลักการนี้ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกร

5. สิทธิในการปกป้องและรักษาไว้ซึ่งพันธุกรรมพื้นเมือง

พื้นที่ที่มีการปลดปล่อยพืชแปลงพันธุกรรมเข้ามาภายในประเทศ สิ่งที่เกิดขึ้นและยากยิ่งที่จะควบคุมได้คือการปนเปื้อนทางพันธุกรรม (genetic contamination) หรือมลภาวะทางพันธุกรรม (genetic pollution) นั่นคือการที่พันธุกรรมจากพืชแปลงพันธุกรรมจะกระจายไปผสมกับพันธุ์พืชดั้งเดิมโดยผ่านกระบวนการผสมข้ามตามธรรมชาติ(cross breeding) และการถ่ายทอดยีนตามแนวระนาบ (horizontal gene transfer) ดังตัวอย่างการที่ยีนซึ่งเป็นตัวกำหนดให้เกษตรกรต้องฉีดสารเคมีปราบศัตรูพืชไกลโฟเสทเท่านั้นจากข้าวโพดราวต์อีพีเรตดีจะแพร่กระจายไปได้อย่างรวดเร็วไปยังข้าวโพดพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งทำให้เกษตรกรที่ปลูกข้าวโพดต้องใช้สารเคมียี่ห้อราวต์อีพีของบริษัทยอนซานโต้เท่านั้นในการควบคุมวัชพืช

ตัวอย่างที่ปรากฏขึ้นแล้วจริงๆในต่างประเทศก็คือ เกสรจากพืชแปลงพันธุกรรมจากแปลงข้างเคียงปลิวมาผสมกับพืชที่ปลูกโดยวิธีเกษตรกรรมอินทรีย์(organic farming) และผสมกับพืชที่ปลูกโดยวิธีปกติ (conventional farming) ทำให้เกษตรกรไม่สามารถขายผลผลิตการเกษตรใน

ตลาดที่ตนเองเคยขายได้ จนนำมาสู่การฟ้องร้องหลายกรณีทั้งในประเทศสหรัฐอเมริกา และแคนาดา³¹

ในกรณีประเทศไทย ปัญหาผลดังกล่าวยิ่งรุนแรงมากยิ่งขึ้นกว่าผลซึ่งเกิดขึ้นในประเทศอุตสาหกรรมเสียอีก เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง และเป็นศูนย์กลางความหลากหลายทางชีวภาพของพืชหลายชนิด เช่นข้าว และกล้วย เป็นต้น การปลูกพืชแปลงพันธุกรรมจะทำลายฐานพันธุกรรมดังกล่าว นี่ย่อมเป็นการละเมิดสิทธิของเกษตรกรและชุมชน และทำลายความมั่นคงทางพันธุกรรมและอาหารของประเทศโดยรวมในที่สุด

การที่สถาบันวิจัยของรัฐร่วมมือกับบริษัทข้ามชาติเอาพืชแปลงพันธุกรรมมาปลูกในพื้นที่ที่เกษตรกรปลูกพืชพันธุ์ทั่วไปหรือพันธุ์พืชดั้งเดิม (conventional & traditional seed) โดยอ้างว่าเป็นการทดสอบหรือการวิจัยก็ดีย่อมถือเป็นการรุกรานและคุกคามเกษตรกร

ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา ได้มีกรณีเกษตรกรและนักสิ่งแวดล้อมในหลายประเทศทั่วโลก ทั้งในยุโรป อเมริกา และเอเชีย เข้าไปทำลายแปลงปลูกพืชแปลงพันธุกรรม ในหลายกรณี เช่นในอังกฤษเมื่อวันที่ 19 เมษายน 2542 ที่ผ่านมามีคณะลูกขุนจาก Norwich Crown Court ได้ตัดสินให้กลุ่มนักสิ่งแวดล้อมจำนวน 28 คนที่ถูกเข้าไปทำลายแปลงปลูกพืชพันธุ์กรรมเพื่อการทดลองให้ไม่มีผล³²

สำหรับกรณีประเทศไทย เกษตรกรได้เรียกร้องให้กรมวิชาการเกษตรทำลายเมล็ดข้าวจีเอ็มโอต้านทานโรคขอบใบแห้ง 123 เมล็ดซึ่งได้จากการตัดแต่งพันธุกรรมจากห้องปฏิบัติการในอเมริกาทิ้งเสีย พวกเขาประกาศว่าจะบุกเข้าไปทำลายเมล็ดพันธุ์ดังกล่าวโดยตนเองหากเจ้าหน้าที่รัฐละเลยไม่ฟังความเห็นของเกษตรกร รัฐบาลไทยและระบบนิติศาสตร์ไทยจะปรับตัวและรองรับการเรียกร้องสิทธิของเกษตรกรและชุมชนเช่นไร ศาลจะตัดสินให้เกษตรกรที่บุกเข้าเอาเมล็ดพันธุ์ข้าวตกแต่งพันธุกรรมมาเผาทำลายด้วยข้อหาทำลายทรัพย์สินของราชการ ? หรือตัดสินให้เกษตรกรไม่มีความผิดเพราะถือว่าเป็นสิทธิในการปกป้องตนเองและชุมชน ? มีระบบอะไรที่สังคมนี้ต้องสร้างขึ้นเพื่อรองรับความขัดแย้งและการเรียกร้องสิทธิของเกษตรกรและชุมชน ?

การแปรหลักการแห่งสิทธิชุมชนไปสู่วิถีปฏิบัติ

ขณะนี้หลักการเรื่องสิทธิชุมชนในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ถูกนำไปใช้แล้วบางส่วนในกฎหมายบางฉบับ เช่น กฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืช และกฎหมายคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย เป็นต้น

³¹ โปรดดูบทความของ Graeme Wilson ชื่อ FARMERS TOLD THERE IS NO ESCAPE FROM GM POLLEN ใน UK Daily Mail, 19 Jan 2000

³² BBC News / Wednesday, 19 April, 2000

อย่างไรก็ตามกฎหมายทั้งสองฉบับยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก อีกทั้งการพยายามแปรเจตนารมณ์ของกฎหมายไปสู่การบังคับใช้นั้นยังเพิ่งเริ่มต้นและยังไม่อาจคาดว่าหลักการแห่งสิทธิดังกล่าวจะสามารถดำเนินการได้จริงในทางปฏิบัติ เกษตรกรและชุมชนจะยังคงต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนให้ให้เจตนารมณ์ของกฎหมายได้รับการตอบสนอง ทั้งนี้ไม่นับกฎหมายและนโยบายของรัฐอีกหลายเรื่องที่จะต้องผลักดันให้มีขึ้นหรือต้องแก้ไขให้เป็นไปตามหลักการเรื่องสิทธิของชุมชน อาทิเช่น เรื่อง ป่าชุมชน ความปลอดภัยทางชีวภาพ กฎหมายยาสูบและสุราท้องถิ่น เป็นต้น

ภาระกิจของเกษตรกรและชุมชนจะไม่หนักหนามากนักหากสังคมไทยตระหนักว่าการให้การรับรองสิทธิของเกษตรกรและชุมชนในเรื่องทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ในที่สุดแล้วจะนำความมั่นคงและความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้กับสังคมโดยรวมด้วย

พันธูวิศกรรมกับสิทธิชุมชนและเกษตรกร

โดย วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่าพันธูวิศกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพสาขาต่างๆจะเข้ามา มีบทบาทในสังคมไทยและสังคมโลกมากยิ่งขึ้นทุกที หลายคนถึงกับเชื่อว่าการเข้ามา มีบทบาท ของเทคโนโลยีดังกล่าวจะทำให้โฉมหน้าของโลกเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง หากมองดูความเป็น จริงเราคงต้องยอมรับว่ากระแสการเปลี่ยนแปลงและการไหลบ่าเข้ามาของเทคโนโลยีชีวภาพดัง ก่ล่าวก็เหมือน ๆกับการเข้ามาของเทคโนโลยีอื่นๆที่เคยเข้ามาในอดีตนั่นเอง นั่นคือมาจากการ ผลักดันของประเทศอุตสาหกรรม

หากมองดูในรายละเอียด การเข้ามาของพันธูวิศกรรมคล้ายคลึงอย่างยิ่งกับการเข้ามา ของกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่เรียกว่า "การปฏิวัติเขียว" ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อสี่ทศวรรษ ที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอย่างยิ่งคาก่ล่าวอ้างที่ว่า พันธูวิศกรรมจะสามารถนำพา มนุษยชาติให้หลุดพ้นจากความหิวโหยและยากจน ตัวละครที่เกี่ยวข้องกับการผลักดันกระแส การปฏิวัติเขียวก็แทบจะเป็นตัวละครเดียวกันกับผู้ที่เล่นบทผลักดันพันธูวิศกรรมนั่นคือมูลนิธิ และสถาบันวิจัยการเกษตรขนาดใหญ่ระหว่างประเทศ ความแตกต่างเล็กน้อย ๆคงเป็นเพียง ประเด็นบทบาทของบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ซึ่งเมื่อสี่ทศวรรษที่แล้วบทบาทของบริษัทเหล่านี้ เคยอยู่ข้างหลัง แต่บัดนี้กลับแสดงบทบาทนำเคียงคู่กับสถาบันวิจัยการเกษตรระหว่างประเทศ

ความพยายามในการผลักดันข้าวจีเอ็มโอ โดยการผลักดันของมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ และ การสนับสนุนอย่างแข็งขันของบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ เช่น เอสตราเซนเก้า และมอนซานโต้ ถูกตั้งคำถามว่าเหตุผลแท้จริงของการผลักดันพันธูวิศกรรมและพีชจีเอ็มโอเข้ามาในประเทศ โลกที่สามนั้นเป็นเหตุผลทางมนุษยธรรมจริงหรือ ? หรือที่แท้เป็นเพียงเปิดทางให้บริษัทข้าม ชาติและประเทศอุตสาหกรรมเข้ามายึดครองภาคเกษตรกรรมในประเทศโลกที่สามอย่าง เบ็ดเสร็จ หลังจากพวกเขาได้ใช้การปฏิวัติเขียวเป็นเครื่องมือในการเปิดตลาดค้าขายปุ๋ยเคมี และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชการเกษตร ในประเทศโลกที่สาม

ประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งเกี่ยวกับการเข้ามาของเทคโนโลยีใหม่ๆในประเทศโลกที่ สามก็คือการผลักดันดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการผลักดันโดยลำพังจากต่างชาติ หากแต่เป็นไป โดยความร่วมมือกับสถาบันวิจัย ข้าราชการ และนักวิชาการจากภายในประเทศด้วย

ในกรณีประเทศไทย ผู้บริหารระดับสูงในกรมวิชาการเกษตร และศูนย์พันธูวิศกรรม และเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ นอกเหนือจากได้แสดงทัศนะว่าพวกเขาสนับสนุนการใช้พันธู วิศกรรมเพื่อพัฒนาภาคเกษตรกรรมแล้ว กรมวิชาการเกษตรและศูนย์พันธูวิศกรรมและ เทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติยังมีความร่วมมือกับบริษัทข้ามชาติและสถาบันวิจัยระหว่างประเทศ อย่างแนบแน่นเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวด้วย

ไม่ว่าจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ตาม ขณะนี้สถาบันวิจัยของรัฐได้ร่วมมือกับสถาบันวิจัยระหว่างประเทศและบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ได้นำ เทคโนโลยีชีวภาพ พันธุวิศวกรรม และพืชพันธุ์จีเอ็มโอเข้าประเทศมาแล้ว

โดยเหตุที่เทคโนโลยีชีวภาพและพันธุวิศวกรรมจะสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ให้กับเกษตรกรรมและภาคเกษตรกรรมทั้งหมด เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นซึ่งเกี่ยวข้องกับ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพจึงต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ บทเรียนความล้มเหลวทั้งหมดเกี่ยวกับการปฏิบัติเกี่ยวข้องต้องถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือให้กับเกษตรกรและชุมชนได้เรียนรู้เพื่อเผชิญกระแสของเทคโนโลยีดังกล่าว

1. ใครคือคนตัดสินใจว่าประเทศนี้จะเอาหรือไม่เอาพันธุวิศวกรรมและพืชจีเอ็มโอ ?

มีคนไม่มากนักที่ตั้งคำถามว่าประเทศนี้จะเอาหรือไม่เอาพันธุวิศวกรรม ? และมีคนน้อยยิ่งกว่าที่ตั้งคำถามลึกไปกว่านั้นว่าควรจะมีกฎของเกษตรกรและภาคเกษตรกรรมโดยใช้เทคโนโลยีแบบใด ? เพราะดูเหมือนว่าคนในสังคมนี้ส่วนใหญ่ยอมรับให้รัฐและสถาบันวิจัยของรัฐเป็นผู้ทำหน้าที่เลือกและตัดสินใจ ที่แย่งชิงไปกว่านั้นก็คือกระบวนการตัดสินใจว่าประเทศไทยจะเอาหรือไม่เอาจีเอ็มโอ เป็นการตัดสินใจที่มาจากประชาคมนักวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและจีเอ็มโอตนเอง

ผู้ที่มีอำนาจในการอนุญาตให้นำพืชจีเอ็มโอเข้าประเทศได้หรือไม่คืออธิบดีกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นั่นหมายความว่าเรายกอำนาจในการตัดสินใจเรื่องสำคัญของชาติให้กับข้าราชการเพียงคนเดียว ทั้งๆที่การตัดสินใจนี้นั้นเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงภาคเกษตรกรรมและการผลิตอาหารซึ่งเกี่ยวข้องกับเกษตรกรและคนทั้งประเทศ โครงสร้างการตัดสินใจเช่นนี้อาจนำไปสู่การฉ้อราษฎร์บังหลวง และเป็นเหตุผลว่าทำไมบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่จึงให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้บริหารหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรของไทย

การวิจัยข้าวจีเอ็มโอโดยกรมวิชาการเกษตร และการวิจัยฝ้าย และพืชล้มลุกจีเอ็มโอของศูนย์พันธุวิศวกรรมฯ ดำเนินการและตัดสินใจโดยผู้บริหารของหน่วยงาน แทนที่การตัดสินใจในเรื่องสำคัญเช่นนี้ควรจะมาจากผู้ที่เกี่ยวข้องจากหลายภาคส่วน ก่อนหน้าที่เราจะกระโจนไปสู่การตัดสินใจเลือกใช้เทคโนโลยีดังกล่าว บางทีเราอาจพบว่าพันธุกรรมนั้นไม่คุ้มค่า เสี่ยง และก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมยิ่งกว่าเทคโนโลยีอื่น ในช่วงหลายปีที่ผ่านมามีบริษัทข้ามชาติการเกษตรได้ตั้งสถาบันเพื่อการฝึกอบรม ดูกาน และสนับสนุนการวิจัย ให้แก่นักวิจัยของไทยเป็นจำนวนมาก ดังนั้นเราจึงมักพบว่านักวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้าร่วมกิจกรรมอบรม ดูกาน หรือได้รับทุนสนับสนุนดังกล่าวจะโน้มเอียงในการตัดสินใจเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อบริษัทข้ามชาติ นี้อยู่เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่เราไม่อาจปล่อยให้การตัดสินใจที่สำคัญไว้กับองค์กรเหล่านี้เพียงลำพังได้

มิใช่เฉพาะการตัดสินใจเฉพาะเรื่องการวิจัยเท่านั้น แต่การหนดยุทธศาสตร์ของประเทศทั้งหมดที่เกี่ยวกับพันธวิศกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพก็ควรกำหนดมาจากเกษตรกรและคนส่วนใหญ่ด้วย ที่ผ่านมากการตัดสินใจสุดท้ายของประเทศเกี่ยวกับเรื่องจีเอ็มโอถูกตัดสินใจโดย "คณะกรรมการนโยบายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (กนศ.)" โดยคณะกรรมการดังกล่าวได้แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายสินค้าเทคโนโลยีชีวภาพซึ่งมีปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน เป็นผู้กำหนดท่าทีของไทยต่อเรื่องจีเอ็มโอและเสนอแนะนโยบายแห่งชาติและยุทธศาสตร์เกี่ยวกับสินค้าจีเอ็มโอ นำแปลกที่คณะกรรมการที่ตัดสินใจเรื่องนี้มีตัวแทนจากข้าราชการกระทรวงต่าง ๆ กับภาคธุรกิจการส่งออกที่มีหอการค้า และสมาคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย เท่านั้นเป็นผู้ตัดสินใจ ในขณะที่เกษตรกร และผู้บริโภคถูกกีดกันออกไปจากกระบวนการกำหนดนโยบาย

สิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรข้อแรกเกี่ยวกับพันธวิศกรรมคือ เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของประเทศในการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยี

พันธวิศกรรมนั้นถูกวิจารณ์ว่าจะนำไปสู่การเพิ่มบทบาทมากยิ่งขึ้นของบรรษัทข้ามชาตินาใหญ่ กระแสการถกเถียงเรื่องพันธวิศกรรมในประเทศอุตสาหกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุโรปได้ทำให้มีการเสนอทางเลือกของการเกษตรกรรมอื่น ๆ ขึ้นไปพร้อม ๆ กันด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรรมแบบอินทรีย์ แต่หากการตัดสินใจเกี่ยวกับทิศทางการพัฒนาเทคโนโลยีประเทศมีแต่อุตสาหกรรมปุ๋ยเคมีและอุตสาหกรรมเกษตรขนาดใหญ่เข้าร่วม แนวทางเกษตรกรรมแบบอินทรีย์หรือเกษตรกรรมแบบยั่งยืนมีหรือจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นทางเลือกของประเทศ ?

2. เกษตรกรและชุมชนต้องมีสิทธิในการกำหนดและมีส่วนร่วมในการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตร

นับตั้งแต่เริ่มต้นยุคปฏิวัติเขียวซึ่งเริ่มต้นพร้อม ๆ กับการเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกเป็นต้นมานั้น การวิจัยและพัฒนาด้านการเกษตรของไทยก็ขึ้นอยู่กับสถาบันวิจัยการเกษตรระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้นทุกที กรณีการพัฒนาพันธุ์ข้าวให้ผลผลิตสูงของไทยดูจะเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นความเป็นจริงดังกล่าวได้อย่างชัดเจน กล่าวคือการวิจัยข้าวพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงของไทยล้วนแล้วแต่ผสมข้าม (cross breeding) กับพันธุ์ข้าวของสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติแทบทั้งสิ้น การวิจัยเทคโนโลยีการเกษตรของไทยจึงไม่เป็นอิสระและยืนอยู่บนขาของตัวเองอย่างแท้จริง

การผูกติดกับสถาบันวิจัยการเกษตรระหว่างประเทศดังกล่าว ทำให้สถาบันวิจัยการเกษตรของเราไม่อาจปรับตัวสนองตอบต่อความต้องการของเกษตรกรและชุมชนได้ ดังกรณีเมื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ได้กำหนดเป้าหมายการเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืนให้ได้อย่างน้อย 20 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ประเทศ แต่สถาบันวิจัยการเกษตรที่เราไม่มี

อาจสนองตอบต่อเป้าหมายการพัฒนาประเทศดังกล่าวได้ สถาบันวิจัยการเกษตรของไทยยังคงให้ความสำคัญกับการวิจัยการเกษตรที่ต้องพึ่งพาปุ๋ยและการใช้สารเคมีอยู่เช่นเดิม

การที่เกษตรกรและชุมชนถูกตัดขาดออกจากกระบวนการวิจัยและพัฒนา เป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้บรรษัทข้ามชาติเข้ามามีบทบาทครอบงำภาคเกษตรกรรมของไทย การสร้างความมั่นคงของภาคเกษตรกรรมจึงจะเลียบบทบาทในการวิจัยการเกษตรของเกษตรกรไปมิได้

ในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการเสนอแนวความคิด "การวิจัยพัฒนาที่เกษตรกรมีส่วนร่วม (Participatory Technology Development)" เพื่อปฏิรูประบบการวิจัยของสถาบันวิจัยการเกษตรระหว่างประเทศ(IARCs : International Agricultural Research Centers) และสถาบันวิจัยการเกษตรในประเทศ (NARS : National Agricultural Research System)แต่ในทางปฏิบัติไม่มีอะไรที่ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสถาบันวิจัยดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจากโครงสร้างของสถาบันวิจัยดังกล่าวอยู่ภายใต้การชี้นำของธนาคารโลกและระบบที่ธนาคารโลกวางไว้

แนวความคิดใหม่ในการวิจัยและพัฒนาการเกษตรที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นทุกทีคือการวิจัยและพัฒนาภายใต้การควบคุมของเกษตรกร(Farmer Controled Research) หรือการวิจัยที่เกษตรกรเป็นนักวิจัยเอง (Farmer as Researcher) นี่คือนโยบายการวิจัยซึ่งสร้างหลักประกันที่เกษตรกรจะเป็นผู้ที่กำหนดประเด็นการวิจัย เป็นผู้วิจัย และได้รับผลจากการวิจัยโดยตรงโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการส่งเสริมและเผยแพร่เหมือนดังในระบบวิจัยแบบเดิม แนวความคิดและกระบวนการวิจัยเช่นนี้กำลังได้รับการตอบรับอย่างจากเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นต่างๆทั่วโลกเพื่อฟื้นคืนวิถีเกษตรกรรมที่ยืนยมนานาชาติของตนเองและชุมชนให้ได้อีกครั้งหนึ่ง ขณะนี้ขบวนการของชาวนาและนักวิทยาศาสตร์ MASIPAG ที่ฟิลิปปินส์ และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกในประเทศไทย ได้ประกาศจะใช้แนวทางและหลักการนี้ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกร

3. เกษตรกรและชุมชนต้องเรียกร้องสิทธิในการปกป้องพันธุกรรมพื้นเมือง

ทันทีที่มีการปลดปล่อยพืชแปลงพันธุกรรมเข้ามาภายในประเทศ สิ่งที่เกิดขึ้นและยากยิ่งที่จะควบคุมได้คือการปนเปื้อนทางพันธุกรรม (gene contamination) หรือมลภาวะทางพันธุกรรม (genetic pollution) นั่นคือการที่พันธุกรรมจากพืชแปลงพันธุกรรมจะกระจายไปผสมกับพันธุ์พืชดั้งเดิมโดยผ่านกระบวนการผสมข้ามตามธรรมชาติ(cross breeding) และการถ่ายทอดยีนตามแนวระนาบ (horizon gene transfer) ดังตัวอย่างการที่ยีนซึ่งเป็นตัวกำหนดให้เกษตรกรต้องฉีดสารเคมีปราบศัตรูพืชไกลโฟเสทเท่านั้นจากข้าวโพดราดอีพเรตต์จะแพร่กระจายไปได้อย่างรวดเร็วไปยังข้าวโพดพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งทำให้เกษตรกรที่ปลูกข้าวโพดต้องใช้สารเคมียี่ห้อราดอีพของบรรษัทมอนซานโต้เท่านั้นในการควบคุมวัชพืช

ตัวอย่างที่ปรากฏขึ้นแล้วจริงๆในต่างประเทศก็คือ เกสรจากพืชแปลงพันธุกรรมจากแปลงข้างเคียงปลิวมาผสมกับพืชที่ปลูกโดยวิธีเกษตรกรรมอินทรีย์(organic farming) และผสมกับพืชที่ปลูกโดยวิธีปกติ (conventional farming) ทำให้เกษตรกรไม่สามารถขายผลผลิตการ

เกษตรกรในตลาดที่ตนเองเคยขายได้ จนนำมาสู่การฟ้องร้องหลายกรณีทั้งในประเทศสหรัฐอเมริกา และแคนาดา

ในกรณีประเทศไทย ปัญหาผลดังกล่าวยิ่งรุนแรงมากยิ่งขึ้นกว่าผลซึ่งเกิดขึ้นในประเทศอุตสาหกรรมเสียอีก เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง และเป็นศูนย์กลางความหลากหลายทางชีวภาพของพืชหลายชนิด เช่นข้าว และกล้วย เป็นต้น การปลูกพืชแปลงพันธุกรรมจะทำลายฐานพันธุกรรมดังกล่าว นี้อยู่เป็นการละเมิดสิทธิของเกษตรกรและชุมชน และทำลายความมั่นคงทางพันธุกรรมและอาหารของประเทศโดยรวมในที่สุด

การที่สถาบันวิจัยของรัฐร่วมมือกับบริษัทข้ามชาติเอาพืชแปลงพันธุกรรมมาปลูกในพื้นที่ที่เกษตรกรปลูกพืชพันธุ์ทั่วไปหรือพันธุ์พืชดั้งเดิม (conventional & traditional seed) โดยอ้างว่าเป็นการทดสอบหรือการวิจัยก็ตีความถือเป็นการรุกรานและคุกคามเกษตรกร

ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา ได้มีการณเกษตรกรและนักสิ่งแวดล้อมในหลายประเทศทั่วโลก ทั้งในยุโรป อเมริกา และเอเชีย เข้าไปทำลายแปลงปลูกพืชแปลงพันธุกรรม ในหลายกรณี เช่น ในอังกฤษ ศาลได้พิพากษาให้ผู้ไปทำลายแปลงปลูกพืชพันธุ์กรรมเพื่อการทดลองให้ไม่มีความผิด

สำหรับกรณีประเทศไทย เกษตรกรได้เรียกร้องให้กรมวิชาการเกษตรทำลายเมล็ดข้าวจีเอ็มโอต้านทานโรคขอบใบแห้ง 123 เมล็ดซึ่งได้จากการตัดแต่งพันธุกรรมจากห้องปฏิบัติการในอเมริกาทิ้งเสีย พวกเขาประกาศว่าจะบุกเข้าไปทำลายเมล็ดพันธุ์ดังกล่าวโดยตนเองหากเจ้าหน้าที่รัฐละเลยไม่ฟังความเห็นของเกษตรกร รัฐบาลไทยและระบบนิติศาสตร์ไทยจะปรับตัวและรองรับการเรียกร้องสิทธิของเกษตรกรและชุมชนเช่นไร ศาลจะตัดสินให้เกษตรกรที่บุกเข้าเอาเมล็ดพันธุ์ข้าวตกแต่งพันธุกรรมมาเผาทำลายด้วยข้อหาทำลายทรัพย์สินของราชการ ? หรือตัดสินให้เกษตรกรไม่มีความผิดเพราะถือว่าเป็นสิทธิในการปกป้องตนเองและชุมชน ? มีระบบอะไรที่สังคมนี้ต้องสร้างขึ้นเพื่อรองรับความขัดแย้งและการเรียกร้องสิทธิของเกษตรกรและชุมชน ?

4. สิทธิในภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับพันธุกรรมพื้นเมือง

ระบบกฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาของเราถูกรอบงำจากระบบกฎหมายของประเทศอุตสาหกรรมที่ผลักดันผ่านข้อตกลงทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPs : Trade Related to aspect of Intellectual Property) กรมทรัพย์สินทางปัญญาของไทยก็ตั้งขึ้นโดยเหตุผลเพื่อรองรับการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาตามระบบความคิดและระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศอุตสาหกรรม ย้อนอดีตไป 10-20 ปีที่ผ่านมาเราจึงมองเห็นแต่กระแสการผลักดันของประเทศอุตสาหกรรมและบริษัทข้ามชาติที่บีบบังคับให้ประเทศไทยแก้ไขและยกร่างกฎหมายตามแบบแผนที่ตอบสนองประโยชน์ของพวกเขา ตัวอย่างเช่นการผลักดันให้ประเทศไทยต้องแก้ไขกฎหมายเพื่อให้รองรับสิทธิบัตรผลิตภัณฑ์ยา เป็นต้น

การลงทุนด้านเทคโนโลยีชีวภาพของประเทศอุตสาหกรรมสำคัญ(สหรัฐอเมริกา ยุโรป และญี่ปุ่น)ซึ่งสูงถึง 3,700 ล้านดอลลาร์ต่อปี ทำให้ประเทศอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่คุ้มครองผลประโยชน์ทางการค้าของตนในประเทศต่าง ๆ เช่น การผลักดันให้ประเทศกำลังพัฒนาออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ภายในปี 2543 การผลักดันให้ออกกฎหมายสิทธิบัตรที่ครอบคลุมสิ่งมีชีวิต (patenting on life forms) เป็นต้น ประเทศโลกที่สามบางประเทศ (เช่น อินโดนีเซีย เป็นต้น) จำต้องยอมรับระบบกฎหมายดังกล่าว ทั้งที่ระบบกฎหมายนั้นละเมิดสิทธิประโยชน์ของเกษตรกรและชุมชน ละเมิดสิทธิมนุษยชน ขัดต่อหลักจริยธรรม และแปลกแยกต่อระบบวิถีชีวิตและความเชื่อของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศของตน

ในขณะที่เจ้าข้าราชการระดับสูงในกระทรวงเกษตรของไทยยอมรับว่าพันธุ์พืชพันธุ์ดีส่วนใหญ่ของเรามาจากการปรับปรุงและพัฒนาพันธุ์โดยเกษตรกร แต่แม่แบบในการร่างกฎหมายเพื่อคุ้มครองพันธุ์พืชกลับคัดลอกมาจากระบบการคุ้มครองพันธุ์พืชของประเทศอุตสาหกรรม นี่เองที่ทำให้เกิดกระแสคัดค้านขึ้นอย่างกว้างขวาง จนในที่สุดรัฐบาลต้องประนีประนอมยอมรับหลักการคุ้มครองพันธุ์พืชพื้นเมืองและรับรองสิทธิของเกษตรกรควบคู่ไปกับการรับรองสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์ในพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช 2542

ท่ามกลางการแข่งขันด้านพันธุวิศวกรรมของบรรดาบริษัทข้ามชาตินั้นสังคมไทยจะถูกกดดันให้แก้ไขกฎหมายหรือออกมาตรการต่าง ๆ เพื่อให้สิ่งมีชีวิต(life form) พันธุ์พืชและสัตว์ (plant & animal variety) เนื้อเยื่อ(tissue) และหน่วยพันธุกรรม(gene) ให้กลายเป็นทรัพย์สิน และกลายเป็นสิ่งที่สามารถจดสิทธิบัตรและครอบครองได้ โดยปัจจุบันการจดสิทธิบัตรในพันธุ์พืชและสัตว์ และการจดสิทธิบัตรในยีนนั้นเป็นที่ยอมรับแล้วในกฎหมายของประเทศอุตสาหกรรม

การประกาศความสำเร็จในการศึกษาชุดพันธุกรรมในข้าว(rice genome) และมนุษย์(human genome) คือเหตุการณ์หนึ่งซึ่งบ่งชี้ว่าบรรดาบริษัทขนาดใหญ่และประเทศอุตสาหกรรมจะนำผลการศึกษาที่สามารถนำไปใช้ได้ทางอุตสาหกรรมเพื่อนำไปจดสิทธิบัตร นักวิจัยจากประเทศกำลังพัฒนาซึ่งเข้าร่วมในกระบวนการศึกษาดังกล่าวจะอธิบายกับประชาชนในประเทศของตนอย่างไรดี ถ้าการเข้าไปมีส่วนร่วมในการวิจัยนั้นในที่สุดนำมาสู่การทำร้ายประชาชนในประเทศของตน ? จะทำอย่างไรถ้ายีนซึ่งควบคุมความหอมของข้าวหอมมะลิถูกจดสิทธิบัตรไป เช่นเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์และมหาวิทยาลัยแห่งแคลิฟอร์เนียจดสิทธิบัตรยีน Xa21 ยีนจากข้าวป่าแอฟริกาจากประเทศมาลีซึ่งสามารถต้านทานโรคขอบใบแห้ง

ในฐานะหนึ่งในประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรม เราสามารถออกกฎหมายเพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิของเกษตรกรและชุมชนได้ ดังที่เราได้ออกกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชให้คุ้มครองสิทธิของเกษตรกร

และชุมชนซึ่งดูแลพันธุ์พืชพื้นเมือง เราสามารถสร้างความร่วมมือกับประชาชนในประเทศต่าง ๆ เพื่อปกป้องสิทธิขั้นพื้นฐานที่ปฏิเสธการเข้ามาครอบครองชีวิตโดยใช้กฎหมายสิทธิบัตรสิ่งมีชีวิต เราสามารถออกกฎหมายที่คุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพและควบคุมการเข้ามาของพืช แปลงพันธุกรรมได้โดยยืนอยู่บนผลประโยชน์ของประเทศและความร่วมมือกับประเทศอื่น ๆ ผ่าน ข้อตกลงต่าง ๆ ที่ไม่ใช่ข้อตกลงทางการค้าแต่เพียงอย่างเดียว

เราคงต้องยอมรับว่าการเข้ามาของพันธุวิศวกรรมนั้นมาจากแรงผลักดันจากภายนอก แต่สร้างผลกระทบต่อกันทุกกลุ่มในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นซึ่งมี วิถีชีวิตที่ต้องผูกพันเกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพ เกษตรกรและชุมชนต่าง ๆ ต้องได้รับสิทธิที่ จะปกป้องผลประโยชน์และการดำรงอยู่ของพวกเขา พร้อม ๆ กับการเข้ามามีส่วนร่วมในการหนด นโยบายของประเทศโดยไม่ปล่อยให้ นักวิจัยด้านพันธุวิศวกรรมและบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ เข้ามามีบทบาทในการกำหนดอนาคตของชาติเหมือนดังที่เป็นอยู่

เราต้องทำให้โครงสร้างและกลไกต่างๆของสังคมได้รับข้อมูลและความรู้เพื่อให้สามารถ รองรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ด้านพันธุวิศวกรรมที่กำลังเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อ บรรดานักการเมืองและระบบพรรคการเมืองซึ่งนอกจากห่างไกลจากข้อมูลและความรู้แล้ว ยังไม่ ค่อยเรียนรู้อีกด้วย

สิทธิชุมชนในทรัพยากรชีวภาพกับกฎหมายไทย

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ

ในระหว่างที่มีการพิจารณากฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชและกฎหมายคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ที่ปรึกษาของกรมการแพทย์เพื่อพิจารณาร่างกฎหมายทั้งสองฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทในการร่างกฎหมายทั้งสองฉบับ ต้องตอบคำถามซ้ำแล้วซ้ำเล่าจาก ข้าราชการในกระทรวงเกษตรและพาณิชย์ และนักกฎหมายจากสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาบางท่าน คำถามเหล่านั้นสะท้อนถึงความขัดแย้งของความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่เรียกร้องให้กฎหมายรับรองสิทธิของตนฝ่ายหนึ่ง กับระบบความคิดของกระทรวงเกษตรและพาณิชย์เกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรและสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา และกับระบบความคิดที่ครอบงำนิติศาสตร์ไทย

1. ฐานคติ

ระบบความคิดที่เหนียวรั้งมิให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรชีวภาพและมีสิทธิเหนือความรู้ที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของตน มีฐานคติมาจากความคิด 4 ประการสำคัญคือ

- 1) ทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทรัพย์สินสาธารณะ
- 2) หน่วยงานของรัฐเป็นผู้ควบคุมและบริหารจัดการในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในทรัพยากรชีวภาพ(และภูมิปัญญาท้องถิ่น)
- 3) ชุมชนท้องถิ่นไม่มีฐานะอยู่ในระบบกฎหมายของรัฐ กฎหมายรับรองสิทธิแก่ปัจเจกบุคคลแต่ไม่ใช่ชุมชน
- 4) ผู้ที่นำทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้เพื่อประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม/พาณิชย์กรรมจะได้รับการรับรองสิทธิ

2. สังคมไทยภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง

สังคมไทยปัจจุบันได้ถูกผนวกเข้ากับกระแสการค้าโลกมากยิ่งขึ้นกว่ายุคใด ๆ ที่ผ่านมา การขยายตัวของการค้า/การลงทุนที่เชื่อมโยงกับทุนข้ามชาติ ตลอดจนการยอมรับกติกาการค้าของโลกทำให้การบริหารของรัฐและระบบกฎหมายภายในของไทยต้องขึ้นต่อกติกาการค้า/การลงทุนระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้นทุกที่เช่นเดียวกัน

ระบบกฎหมายของไทยที่เป็นอยู่จึงสะท้อนความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกดึงดูดเข้าสู่การรวมศูนย์การบริหารของรัฐในด้านหนึ่ง และในอีกด้านหนึ่งกลุ่มบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ได้เข้ามาแย่งชิงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยผ่านกลไกต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากข้อตกลงที่เกี่ยวกับการค้า

ขณะนี้สังคมไทยกำลังเผชิญหน้ากับกระแสการแย่งชิงทรัพยากรชีวภาพ และการใช้เทคโนโลยีชีวภาพเพื่อควบคุมทรัพยากรและตลาดที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว 3 ประเด็นสำคัญคือ

- 1) การที่บริษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมเข้ามามีทรัพยากรชีวภาพจากประเทศไทยในรูปแบบต่างๆ โดยปราศจากความชอบธรรม
- 2) การใช้มาตรการและข้อตกลงระหว่างประเทศต่างๆ เช่น ข้อตกลงทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPs) เพื่อให้ประเทศไทยต้องออกกฎหมายที่รับรองสิทธิประโยชน์เกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาของบริษัทข้ามชาติ
- 3) การผลักดันสิ่งมีชีวิตและอาหารแปรรูปพันธุกรรม (GMOs & GMFs) เพื่อเข้ามาครอบครองระบบเกษตรกรรมและการผลิตอาหาร

3. การผลักดันกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิชุมชนในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขณะนี้มีการผลักดันและพัฒนากฎหมาย 3-4 ฉบับที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น การผลักดันกฎหมายดังกล่าวมีรากฐานมาจาก การต่อสู้สิทธิของชุมชนเพื่อจัดการป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนซึ่งเริ่มต้นเมื่อประมาณกว่าสิบปีที่ผ่านมา และจาก การต่อต้านการเข้ามาครอบงำและแย่งชิงทรัพยากรชีวภาพซึ่งเป็นผลมาจากข้อตกลงระหว่างประเทศและบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ(CBD) และข้อตกลงทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPs)

กฎหมายภายใน 3 ฉบับดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นถึงการประนีประนอมระหว่างการให้การรับรองสิทธิของปัจเจกชน ชุมชนท้องถิ่น รัฐ และบริษัทข้ามชาติในระดับต่างๆ โดยเป็นกฎหมายใหม่ที่เพิ่งผ่านการพิจารณาของรัฐสภาแล้วเมื่อเร็ว ๆ นี้ 2 ฉบับ คือพ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ร.บ.คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ส่วนร่างพ.ร.บ.อีก 1 ฉบับคือร่างพ.ร.บ.ป่าชุมชนยังอยู่ระหว่างการดำเนินการ

1) พ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืช 2542 ให้การคุ้มครองทั้ง สิทธิของชุมชนและปัจเจกเกษตรกรที่อนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชท้องถิ่น แต่ก็ให้การรับรองสิทธิของบริษัทที่ปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่ไปพร้อม ๆ กันด้วย ขณะนี้กฎหมายนี้กฎหมายฉบับแรกของโลกที่สร้างขึ้นตามหลัก Sui Generis โดยไม่ได้เป็นไปตามแบบแผนกฎหมายของ UPOV (Union for the Protection New Variety of Plants)

เป็นกฎหมายฉบับแรกๆ ที่ให้สิทธิของชุมชนให้ได้รับประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ แต่การทำนิติกรรมต้องดำเนินการผ่านองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น

กฎหมายให้ตัวแทนเกษตรกร 6 คน และตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน 2 คน เข้าไปเป็นกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชเพื่อบริหารกฎหมาย จากจำนวนกรรมการทั้งสิ้น 23 คน

2) พ.ร.บ.คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย คุ้มครองสิทธิของหมอยาพื้นบ้านที่มีภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านให้ได้รับประโยชน์และได้รับการส่งเสริม อย่างไรก็ตามกฎหมายไม่ได้ให้การคุ้มครองสิทธิของชุมชนดั้งเดิม และบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทย

3) ร่างพ.ร.บ.ป่าชุมชน เป็นร่างกฎหมายที่พัฒนาขึ้นมาจากความต้องการของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามร่างกฎหมายนี้ได้รับการต่อต้านจากกรมป่าไม้อย่างรุนแรง จนบัดนี้กฎหมายดังกล่าวยังไม่แล้วเสร็จ ทั้ง ๆ ที่มีการผลักดันดำเนินการมานานเกือบสิบปีแล้วก็ตาม

4. การพัฒนาหลักการทางกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิชุมชนในทรัพยากรชีวภาพ

เทคโนโลยีชีวภาพ และบริษัทข้ามชาติซึ่งครอบครองเทคโนโลยีดังกล่าวมีอิทธิพลมหาศาล การเปิดประเทศเพื่อรองรับเทคโนโลยีและการลงทุนการค้าที่เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวทำให้เกิดการกระบวนเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วและรุนแรง ตัวอย่างเช่นการเปิดโอกาสให้บริษัทข้ามชาตินำเข้าพืชแปลงพันธุกรรมเข้ามาปลูกภายในประเทศ จะทำให้ฐานพันธุกรรมของภาคเกษตรกรรมและการผลิตอาหารทั้งหมดของไทยจะต้องพึ่งพาบริษัทข้ามชาติไม่กี่บริษัทภายในระยะเวลาไม่ถึง 5 ปี เมื่อเปรียบเทียบกับเทคโนโลยีการปรับปรุงพันธุ์แบบปฏิบัติซึ่งใช้เวลากว่า 3 ทศวรรษถึงจะสามารถมีอิทธิพลเหนือระบบเกษตรกรรมของไทย

สังคมไทยปัจจุบันยังอ่อนแอในทางหลักคิด/ความรู้/และกฎหมายที่จะต่อสู้และรองรับกระบวนเปลี่ยนแปลงดังกล่าว กรณีการระบาคของฝ่ายแปลงพันธุกรรมของบริษัทมอนซานโต้เข้ามาในประเทศ ในขณะที่ยังไม่ผ่านการทดสอบความปลอดภัยและการพิจารณาผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมคือเรื่องซึ่งขัดความอ่อนแอดังกล่าว

แม้มียากลำบากเช่นไรที่คนทั้งสังคมไทยจะได้เรียนรู้ว่า การปล่อยให้เกสรจากข้าวโพดราวดีอัฟเรตตี้ของบริษัทมอนซานโต้ปลิวเข้ามาผสมข้าวกับข้าวโพดเทียนของท้องถิ่นนั้นมีอันตรายและกระทบต่อสิทธิของเกษตรกรและชุมชนในสังคมไทยขนาดไหน แต่มีความจำเป็นที่ต้องทำความเข้าใจกับสังคมทั้งหมดถึงปัญหาดังกล่าว

มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาหลักการและความรู้ว่าด้วยสิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ครอบคลุมมากขึ้นเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมข้างต้น

หลักการทางกฎหมายที่ล้อมรอบสิทธิของชุมชนข้างต้นครอบคลุมเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- สิทธิในการเข้าถึง
- สิทธิในการใช้ประโยชน์
- สิทธิในการปฏิเสธการเข้ามาใช้ประโยชน์และการเข้ามาเผยแพร่สิ่งมีชีวิตแปลกปลอม

จากภายนอก

- สิทธิในการฟื้นฟูและพัฒนา

- สิทธิในการสืบทอด/เผยแพร่
- สิทธิในการได้รับการแบ่งปันประโยชน์
- สิทธิในการได้รับการชดเชยความเสียหาย
- สิทธิในการฟ้องร้อง เป็นต้น

5. พลังในการเปลี่ยนแปลง

แม้การเปลี่ยนแปลงฐานคติที่รองรับระบบกฎหมายและการบริหารราชการของระบบราชการจะเป็นภารกิจที่หนักหนาสาหัสปานใด แต่สังคมไทยยังมีรากฐานความเข้มแข็งอยู่หลายประการที่เป็นฐานคติ และรากฐานแห่งการพัฒนาในเรื่องดังกล่าวอยู่บ้าง ฐานดังกล่าวมาจากพื้นฐานความเป็นจริงที่ประเทศนี้เป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และยังมีการดำรงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาจากท้องถิ่นที่เป็นความเข้าใจ/หลักปฏิบัติต่อธรรมชาติ และความรู้อันเป็นเครื่องมือในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน เป็นต้น

ปัญหาและความล้มเหลวทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ยิ่งชี้ให้เห็นรากฐานความมั่นคงของชุมชนท้องถิ่นและภาคเกษตรกรรมที่ขบวนการเรียกร้องเรื่องสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทยได้แสดงให้เห็นมาตลอดระยะเวลา 14-15 ปีที่ผ่านมา